

Economisch - Statistische Berichten

48e JAARGANG - 20 MAART 1963 - No. 2380

Het Dagelijks Bestuur van de Stichting
het **ECONOMISCH TECHNOLOGISCH INSTITUUT**
OVERIJSSSEL te Zwolle

roept wegens het bereiken door de huidige directeur van
de pensioengerechtigde leeftijd, sollicitanten op voor de
functie van

DIRECTEUR

Datum van indiensttreding 1 september 1963.

Vereisten : academische opleiding, bij voorkeur econo-
mie;
ervaring op sociaal-economisch en econo-
misch onderzoekgebied;
goed stylist;
moet bereid zijn zich aan psychologisch
onderzoek te onderwerpen.

Geboden wordt : een interessante gevarieerde werkkring;
salaris gelegen tussen f 23.000,— en
f 28.000,— per jaar;
opname in het Algemeen Burgerlijk
Pensioenfonds;
provinciale kindertoelageregeling.

Sollicitaties te richten aan Stationsweg 5, Zwolle. (In linker
bovenhoek enveloppe vermelden „vacature D”).

R. MEES & ZONEN

Bankiers en assurantiemakelaars
ROTTERDAM

Reisdeviezen

Bagage-

en

ongevalverzekeringen

ECONOMISCH- STATISTISCHE BERICHTEN

Uitgave van de
Stichting Het Nederlandsch Economisch Instituut

Adres voor Nederland: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.
Telefoon redactie: (010) 5 29 39. Administratie: (010)
3 80 40. Giro 8408.

Privé-adres redacteur-secretaris: Drs. A. de Wit, Sleedoorn-
laan 17, Rotterdam-12, tel. (010) 18 36 32.

Bankiers: R. Mees en Zonen, Rotterdam, Banque de Com-
merce, Koninklijk Plein 6, Brussel, postcheque-rekening
260.34.

Redactie-adres voor België: Dr. J. Geluck, Zwijnaardse Steen-
weg 347, Gent.

Abonnementen: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.

Abonnementsprijs: franco per post, voor Nederland en de
Overzeese Rijksdelen (per zeepost) f. 29,—, overige landen
f. 31,— per jaar (België en Luxemburg B.fr. 400).

Abonnementen kunnen ingaan met elk nummer en slechts
worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Losse exemplaren van dit nummer 75 ct.

Advertenties: Alle correspondentie betreffende advertenties
te richten aan de N.V. Koninklijke Nederl. Boekdrukkerij
H.A.M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam, tel. (010)
6 93 00, toestel 1 of 3.

Advertentie-tarief: f. 0,36 per mm. Contract-tarieven op aan-
vraag. Rubrieken „Vacatures” en „Beschikbare krachten”
f. 0,72 per mm. (dubbele kolom). De administratie behoudt
zich het recht voor om advertenties zonder opgaaf van
redenen te weigeren.

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ch. Glasz; H. W. Lambers; J. Tinbergen.
Redacteur-Secretaris: A. de Wit.
Adjunct Redacteur-Secretaris: M. Hart.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË: F. Collin; J. E. Mertens
de Wilmars; J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick.

M.A.B. n.v.
K. C. SLIJK

Schiedamsevest 44 d - Rotterdam-1
Tel. 010 - 11 91 11 (2 lijnen)

*M*akelaars in onroerende goederen.
Vertrouwensopdrachten.

*A*ministraties voor Verenigingen
van Eigenaren (Appartementenwet)

*B*emiddeling bij aan- en verkoop
van appartementen (horizontale
verkoop). Specialisten sedert 1951.

★ **TAXATIES** bij aan- en verkoop,
voor successieaangiften, enz.

★ **HYPOTHEKEN**

GRATIS op aanvraag beschikbaar:
"M.A.B. n.v.-Nieuws" - ons maandblad, waarin
regelmatig aantrekkelijke aanbiedingen volledig
omschreven worden opgenomen.

Albions „challenge“: opstoten van economisch groeniveau

Medio februari jl. telde de Britse werklozenarmee ruim 878.000 geregistreerde personen: 3,9 pCt. van de beroepsbevolking. Dit betekende nagenoeg een verdubbeling t.o.v. medio februari 1962 en een na-oorlogs record. Na correctie voor seizoenen — en de koude — raamde een gezaghebbend Brits instituut ¹⁾ een „arbeidsreserve“ van ruim 2,5 pCt. met een blijvend stijgende trend. Door de na-oorlogse geboortegolf overtrof de stijging van de werkloosheid de daling van de werkgelegenheid.

Ook de „leegloop“ van produktiecapaciteit heeft vermoedelijk een triest na-oorlogs record bereikt. De metaalverwerkende en de staalindustrie bijv. zouden met de huidige capaciteit de produktie met ca. 30 pCt. kunnen vergroten. Statistisch manifesteerde de ongunstige ontwikkeling zich vooral na september 1962. In dat jaar als geheel steeg het bruto binnenlands produkt met slechts 1,5 - 2 pCt., de export en de consumptie met ca. 2 pCt., de investeringen vertoonden in het geheel geen toename. De fréquente plaag van pijnlijke betalingsbalanstekorten ging evenwel nu eens aan Albion voorbij.

De Britse regering nam reeds enkele maatregelen, w.o. lagere omzetbelastingtarieven voor auto's, t.v.'s, e.d., hogere sociale uitkeringen en meer overheidsinvesteringen (vooral in de werkloosheidsgebieden). Het N.I.R. raamt dat mede door deze actie het nationaal produkt in 1963 met ca. 3,5 pCt. zou stijgen, vooral dank zij een toenemende consumptie. De additionele overheidsinvesteringen²⁾ zouden de investeringsdaling in de industriële sector nivelleren.

Een groei met 3,5 pCt. zou evenwel onvoldoende zijn om het werklozengetal te doen verminderen. Een zodanige stijging zou nl. door een toenemende arbeidsproduktiviteit worden gerealiseerd, zonder stijgende werkgelegenheid of relatief minder leegloop. Daarenboven blijft de geboortegolf het arbeidsaanbod doen toenemen. Zonder een expansief budget (in april a.s.) zou de werklozenarmee met kerstmis weer ruim een half miljoen (excl. de seizoensfactor) kunnen belopen.

Vermindering van de werkloosheid met een 0,5 pCt. (ca. 110.000 pers.) vereist een groeivoet van 5 pCt., waarbij de werkgelegenheid met 1,5 pCt. zou toenemen ³⁾. Het N.I.R. beoordeelt de gevolgen van een dergelijke expan-

sie t.o.v. die met 3,5 pCt. aldus: geen grotere prijsstijging (lagere kosten per eenheid produkt dank zij groter produktiviteit), en mede hierdoor ten minste geen exportvermindering. De invoertoename zou tot een extern deficit van ca. £ 150 mln. leiden. De reserves maken dit tekort enkele jaren aanvaardbaar. Overigens zou aansluiting bij de E.E.G. eveneens zodanige tekorten hebben veroorzaakt (zie „E.-S.B.“ van 27 februari jl., blz. 211).

Voor de „sprong“ van 3,5 naar 5 pCt. bepleit het N.I.R. consumptiestimulering door belastingverlaging met ca. £ 400 mln., waardoor tevens de investeringsbereidheid kan toenemen. Deze bereidheid steeg, volgens een enquête, nauwelijks door reeds verleende investeringsfaciliteiten. Wat moet er evenwel geschieden wanneer de export onvoldoende stijgt (chronische betalingsbalanstekorten) voor een economische groei op „Europees niveau“? Tot dusver remde de Britse overheid in zo'n situatie de groei. Het N.I.R. prefereert evenwel exportsubsidies of . . . devaluatie. „Du sprichst ein grosses Wort gelassen aus“. Mede door een hoofdartikel van „The Economist“ ⁴⁾ gaat het pond nu over de tong. De recente hevige verkoopdruk op deze valuta lag wellicht reeds besloten in de aanhef van dat artikel: „It has been a cramping recent tradition in Britain that nobody should mention the words „devaluation of the pound“ for fear of being accused of helping to cause it. The result is that exchange rate policy tends to be discussed in a more furtive, evasive, emotional and inexpert way than any other major problem except sex“.

Een voordeel van devaluatie, aldus „The Economist“, zou zijn dat de expansie zich juist in de exportsector zou voordoen. Als het belangrijkste contra-argument wordt genoemd de mogelijkheid van explosieve secundaire effecten, w.o. vergelding door andere landen (bijv. terugtrekken sterlingtegoeden), een restrictieve politiek door de V.S., het ondergraven van het systeem van internationale monetaire samenwerking. „The Financial Times“ schreef later: „Nobody is yet seriously concerned about sterling, but its firmness can no longer be taken for granted“.

Interessant is een andere bijdrage van „The Economist“ ⁵⁾ tot de levendige Britse discussie. Groeiexplosies vonden hun oorsprong in „groeisectoren“: bijv. de „railway boom“ bij de Victoriaanse revolutie en die van duurzame verbruiksgoederen in het laatste decennium. Deze investeringshause is nu vrijwel zeker ten einde. Komen er nieuwe „groeisectoren“ en welke? M. H.

⁴⁾ Van 2 maart jl.: „Should Sterling float?“

⁵⁾ Van 9 maart jl.: „Where Do We Go For Honey?“

¹⁾ „National Institute of Economic and Social Research“ (hierna: N.I.R.) in „National Institute Economic Review“ van 7 februari jl., waaraan de meeste gegevens zijn ontleend.

²⁾ Incl. woningbouw.

³⁾ Tevens nodig voor realisering van een groei van 4 pCt. p.j. in de periode 1961-1966: de taakstelling door „The National Economic Development Council“.

INHOUD

	Blz.		Blz.
Albions „challenge“: opstoten van economisch groeniveau	279	De Algemene Volkstelling 1960 en het woningtekort, door Ir. H. M. Buskens.....	286
Drie vitale problemen: taken voor vakbeweging en ondernemer, door Prof. Mr. N. E. H. van Esveld	280	Nieuwe vormen van bedrijf en mededinging in de detailhandel, door J. Ch. G. Bos.....	289
De collectieve machtsgroeperingen en het economisch bestel, door Prof. Dr. J. Wemelsfelder..	285	Sterftekansen voor mannen aan de frontlinie, door L. S. Beuth.....	291
		Geld- en kapitaalmarkt, door Dr. C. D. Jongman..	293

Drie vitale problemen: taken voor vakbeweging en ondernemer

Drie vitale problemen.

In een vorig artikel ¹⁾ noemde ik drie taken op sociaal terrein, waarvan de afdoening noodzakelijk is voor het voortbestaan van onze westerse cultuur. Deze woorden acht ik niet te groot voor het gevaar, waarin wij verkeren op de punten van (1) onze geestelijke volksgezondheid, (2) de rechtvaardige inkomensverdeling, (3) de sociale verhoudingen in de ondernemingen. Als wij hiervoor in onze dagen niet een goede oplossing vinden, behoeven wij over de toekomst niet meer na te denken. Die komt dan over ons, in plaats van dat wij haar maken.

In dit artikel kan ik niet diep ingaan op de problematiek, welke achter elk van deze drie vraagstukken schuilgaat. Er bestaat grote verwantschap, zoals ook lichaam en geest met elkaar verbonden zijn. De materiële vooruitgang heeft de geestelijke rijping echter achter zich gelaten en het is deze discrepantie, welke ons thans parten speelt. Hoe lang is het alweer niet geleden, dat de Zwitserse filosoof Herrmann Steinhausen waarschuwde voor het achterblijven in geestelijke ontwikkeling van grote groepen („de massa”), waardoor het gevaar ontstaat dat zij zich overgeven aan waan en leuzen („mythen”)? ²⁾

Een rangorde der drie vraagstukken is niet te geven. Zij raken ons tegelijk, zij het van verschillende kanten. In deze paragraaf zal blijken, dat het algemene vraagstukken zijn, waarvan de draagwijdte ver boven het oorspronkelijke „sociale vraagstuk” uitgaat en de natie als geheel raakt. Het wordt toch ook steeds duidelijker, dat het sociale vraagstuk niet alleen de arbeiders in loondienst en de verhouding tussen werkgever en werknemer betreft, maar veeleer geestelijke en economische aspecten heeft, die aan alle arbeid en samenlevingsverhoudingen eigen zijn.

Naar mijn mening hebben wij met deze belangrijke omstandigheden rekening te houden, als wij nadenken over de toekomst der vakbeweging, een toekomst die uiteraard samenhangt met de toekomst van onze maatschappij. Wanneer dan blijkt dat er vraagstukken in het geding zijn, welke maar ten dele door de loondienstverhouding of ambtelijke dienst worden opgeroepen, doet zich tevens de vraag voor of de belangenverenigingen van het bedrijfsleven en de overheidsdienst bij de aanpak en oplossing dezer vraagstukken al of niet de rol hebben te spelen, die zij zich zelf toebedelen.

Hoe merkwaardig het ook schijnt, juist de lofwaardige (maar ook niet onder een korenmaat verstopte) „verantwoordelijkheid”, waarmee in de achttien jaren na de oorlog de vakcentrales van werkgevers en werknemers de sociaal-economische politiek van regering en bedrijfsleven hebben geschraagd, heeft ons land reeds rijp gemaakt voor de natuurlijke volgende fase, de fase waarin de problemen van de samenleving tussen de liding, arbeid en kapitaal niet meer antithetisch worden benaderd.

Het stellen van de vraag naar de positie der vakverenigingen lijkt mij geoorloofd en als de heer Roemers naar

¹⁾ „Sociale rechtvaardigheid en vakbeweging” in „E.-S.B.” van 13 maart 1963.

²⁾ „De toekomst der vrijheid”, Nederl. vert., Haarlem 1938, blz. XI/XII, blz. 10.

aanleiding van mijn probleemstelling mij in een voorlichtingsrede tot de kaderbijeenkomst van de Bestuurdersbond Rotterdam desalniettemin tot pias van het arbeidsrecht uitroept, troost ik mij maar met Erasmus' uitspraak, dat zotheid tot wijsheid leidt ³⁾. De vraag lijkt mij zelfs geboden, omdat wij ons nu hebben bezig te houden met de structuur van de maatschappij over twintig, dertig, vijftig en meer jaren. Als deze structuur moet rusten op de, door egoïsme veroorzaakte en met belangenverenigingen ondersteunde, tegenstelling tussen ondernemers/werkgever en werknemers, dan ziet het er somber voor ons uit.

Zouden de voortgaande stijging der welvaart, de verdere verkorting van de arbeidsduur, de emancipatie van de arbeiders, de niveauperheffing van de uitvoerende arbeid, de zich doorzettende verstrengeling der belangen van werkgever en medewerkers, het op algemener en hoger niveau aan de orde komen der sociaal-economische vraagstukken, de versnelde democratisering van het onderwijs, de dienovereenkomstig vergrote doorstroming van potentiële leiders, de verbetering van de sociale moraal, de betere toepassing van de toenemende kennis van menselijke verhoudingen enz., zouden al deze factoren niet bijdragen tot overbrugging van de kloof tussen ondernemers/werkgever en medewerkers/werknemer? Zo ja — en ik ben dus geneigd de vraag bevestigend te beantwoorden — dan lijkt het mij broodnodig ons geestelijk dáárop te richten en de geesten dáárvor wakker te maken. Een opwekking tot versterking van het persoonlijke verantwoordelijkheidsgevoel en een prikkeling der activiteit om zelf de handen aan de ploeg te slaan lijken mij dan beter dan het doorglijden in de groeven van gevestigde verhoudingen.

De behandeling der afzonderlijke vraagstukken moge mijn standpunt verduidelijken.

De geestelijke volksgezondheid en de vakbeweging.

Bij het vraagstuk der geestelijke volksgezondheid gaat het mij in het bijzonder om de geestelijke leegte der honderdduizenden. Hun staat van geestelijk welzijn maakt het moeilijk het evenwicht te vinden tussen de bevrediging der instinctieve emotionele en spirituele behoeften en de aanpassing aan de redelijke eisen der gemeenschap. Op het punt van opvoeding, opleiding, beroepskeuze, ontspanning en amusement, arbeidsomstandigheden enz. dreigt de menselijke geest in de knel te komen en het is een levensnoodzaak om bij het gezond maken der maatschappelijke verhoudingen op het geestelijke aspect een zwaar accent te leggen. Hier drukt een duidelijke verantwoordelijkheid op hen, die politiek gezag of economische macht bezitten.

³⁾ „De lof der zotheid”, Prisma-boeken no. 547, blz. 51: „Dit is immers het kenmerkende onderscheid tussen een wijze en een zot, dat de laatste de hartstocht, de eerste de rede beheerst; en daarom houden de stoïcijnen alle zielsberoeringen, alsof het ziekten waren, ver van de wijze. Maar die hartstochten spelen niet alleen de rol van deskundige leidlieden van hen die zich haasten naar de haven der wijsheid, maar zij plegen ook overal waar de deugd handelend optreedt, als een soort van sporen en prikkels tegenwoordig te zijn, alsof zij geroepen waren om tot deugdzzaam handelen aan te sporen”.

Bij de beantwoording van de vraag, of de vakverenigingen hier een taak hebben, dienen twee feiten in aanmerking te worden genomen. In de eerste plaats beperkt het vraagstuk der geestelijke volksgezondheid zich niet tot de loonarbeiders en nog minder tot de georganiseerden onder hen. De laatsten zullen zich door de geestelijke en culturele bemoeiingen van hun vakverenigingen en centrales bovendien niet tot aansluiting geprikkeld voelen. In de tweede plaats acht ik het vraagstuk veeleer een nationale zaak, tot welker oplossingen de regering en de politieke groeperingen aan de ene kant en de kerken en de geestelijke verenigingen aan de andere kant zich hebben in te zetten. Het lijdt m.i. geen twijfel, dat het geestelijke aspect van het sociale vraagstuk aangepakt moet worden boven de tegenstelling uit, die kan voortspuiten uit de arbeidsverhouding. Dit geestelijke aspect betreft uiteindelijk het samenstel van normen, plichten en verantwoordelijkheid, voor velen hun geloof.

Uit de reacties op mijn Eindhovense toespraak is opnieuw gebleken, dat het in het sociale vlak nog moeilijk is over verantwoordelijkheden en plichten te spreken zonder dat de argwaan postvat, dat de arbeiders weer de dupe worden of voor de plichten moeten opdraaien. Toch lijkt het mij moeilijk weerlegbaar, dat iemands geestelijke instelling zijn houding tegenover zijn medemensen (zijn werkgever, chef, baas, collega of ondergeschikten) en zijn bereidheid om verantwoordelijkheid te dragen bepaalt. Ook mag bij alle vragen om medezeggenschap door de vakbonden toch ook wel eens worden gewezen op het veelvuldige gebrek aan bereidheid van de arbeiders om werkelijk verantwoordelijkheid te dragen ⁴⁾.

Zonder ook maar iets te willen afdingen op het belangrijke werk, dat de vakverenigingen hebben verricht en nog verrichten, vraag ik mij af of de aan haar wezen inherente strijdpositie, onderhandelingstactiek en voorlichting de leden niet in verwarring brengen omtrent de werkelijke noden der maatschappij. Het is toch nog wel heel dik hout, waarvan planken worden gezaagd. En nu kunnen de leiders wel weten (en in persoonlijke gesprekken nota bene frank toegeven!), dat men „terwille van de achterban de zaken en verhoudingen wel eens anders moet voorstellen dan ze in feite zijn”, of „dat men alles wat gezegd en geschreven wordt niet altijd letterlijk moet opvatten”, de honderdduizenden leden zijn hiervan niet op de hoogte en zien de werkgever, de redenaar of de regering precies zoals zij worden afgeschilderd. Als in onderhandelingen over arbeidsvoorwaarden eisen worden gesteld, die niet voor onmiddellijke inwilliging vatbaar of te hoog zijn, zullen de vakbondsbestuurders bij overeenstemming op lager niveau redelijk voldaan maar de leden ontgoocheld zijn.

Het is dan ook niet verwonderlijk dat er — zoals tenminste vaak beweerd wordt — onder vele arbeiders nog zo'n onbehagen en wantrouwen jegens „de heersende klasse” bestaat. Hiertoe dragen ook bij de acties ten behoeve van de p.b.o. of de wijziging van de structuur der onderneming, waarmee de geleerden (in de letterlijke betekenis) nog geen weg weten, doch die aangeprezen worden als dé oplossing van alle kwaad. Alsof vaststaat dat medezeggenschap van vakbondsbestuurders ook maar iets zou veranderen aan het gevoel van de massa, dat zij buiten alles gelaten wordt ⁵⁾.

⁴⁾ Daarom is de stelling van schrijvers als M. Ruppert, als zou „de” werknemer gekend willen worden in het ondernemersbeleid, onjuist. Zie „S.M.A.”, februari 1963.

Neen, het geestelijke probleem onzer samenleving dient niet gespleten te worden aangepakt. Als men hiertegen opwerpt, dat die tegenstelling nodig is, omdat de sociale verhoudingen nog niet rechtvaardig zijn, dan luidt mijn antwoord: zie naar mijn volgende punten en vraag dáárbij af, wie tot actie geroepen is.

Rechtvaardige inkomensverdeling en vakbeweging.

Van even groot gewicht is de noodzaak te streven naar een zo rechtvaardig mogelijke inkomensverdeling. Deze omvat uiteraard ook de lonen, salarissen en pensioenen, de winstdeling en verdere bezitsspreiding.

In tegenstelling tot wat mij werd verweten, wend ik mij zo ver af van het oude regime, dat ik de vraag opper of deze inkomensmeting nog wel een zaak is, die alleen of voornamelijk aan de vakorganisaties van werkgevers en werknemers kan worden overgelaten. De fiscale politiek is bijv. een zaak van de regering en zij is minstens even belangrijk als de loonpolitiek. Verder noem ik de sociale verzekering en tenslotte de stabilisatie van onze munt, welke beide primaire regeringstaken zijn.

In feite is de taak der vakbonden op dit punt ook reeds in belangrijke mate overgenomen door de regering ⁶⁾ (omgekeerd zien wij, dat de vakorganisaties zich gaan bezighouden met zaken, die wezenlijk politieke zaken zijn, vooral als de met haar verwante politieke partij in de oppositie is). Men hoort door de radio herhaald verzekeren, dat „alleen de vakbond voor de belangen van de werknemer kan zorgen”, maar dat is beslist niet waar. Hij kan een zeer nuttig instrument in de loonvorming zijn en belangrijke invloed uitoefenen op de loonpolitiek, maar hij zal zich bij de laatste naar mijn mening toch hebben te richten naar de al of niet globale directieven van de regering, die ook voor de sociaal-economische politiek de uiteindelijke verantwoordelijkheid draagt. Bovendien acht ik een rechtvaardige inkomensverdeling voor onze samenleving zo essentieel, dat ik het trekken der grote lijnen niet afhankelijk zou willen stellen van de min of meer toevallige acties van vakorganisaties van werknemers en het al of niet bereid zijn der werkgevers om aan de eisen tegemoet te komen.

Daarom wordt de band tussen vakorganisatie en leden nadelig beïnvloed, omdat de grote massa der arbeiders ondanks de propaganda toch wel voelt bij wie de uiteindelijke zeggenschap in de verbetering der arbeidsvoorwaarden berust. Ik zie niet goed in hoe dat in ons land een andere instantie dan de regering kan zijn. Want ook het vrijlaten der loonvorming, c.q. het overlaten aan een Stichting van de Arbeid (of in het vorige stadium met algemene of nauwkeurige aanwijzingen aan het College van Rijksbemiddelaars) is een wilsuïting, waarvoor de regering verantwoordelijkheid draagt.

Het volgen van de adviezen van Centraal Planbureau en S.-E.R., alsmede de daarop volgende interne coördinatie vergen zo'n goed samenspel met de (uiteraard nauwlettend toeziende) regering, dat ik mij afvraag hoe de vakbonden hun leden nog zonder overdrijving kunnen laten geloven, dat zij zonder krachtige vakorganisatie niet aan hun trekken zouden komen. Heel belangrijk is het loon-

⁵⁾ Het N.V.V.-rapport „Medezeggenschap van de werknemers in de onderneming” bevredigt mij niet, daar hierin het accent op de vertegenwoordiging door de vakvereniging buiten de onderneming wordt gelegd. Amsterdam z.j. (1962).

⁶⁾ Cfm. A. A. van Rhijn, „De vakbeweging in nieuwe banen” in „E.-S.B.” van 25 april 1962.

politieke overleg, dat aan de vaststelling der verbetering der arbeidsvoorwaarden vooraf gaat. Maar zal dié taak in de loonvorming leden blijven trekken? En is die taak de hittige propaganda waard?

En dan de arbeidstijdverkorting, de vakanties, de bezits-spreiding enz.? Waar valt over de tientallen miljoenen, die zij aan het nationaal inkomen onttrekken, de uiteindelijke beslissing? En zou de verbetering der diverse regelingen uitblijven, als de vakbonden geen, minder of andere actie zouden voeren? De sociale politiek zou anders bedreven worden, maar zou het ook slechter gebeuren of met minder resultaat? Zo neen, dan moet afgevraagd worden of het in de toekomst wenselijk is dat de politieke partijen op het punt der inkomensverdeling en primaire arbeidsvoorwaarden gedraineerd blijven. Zo ja, dan is het vanzelfsprekend dat de vakorganisaties op dit punt hun partij meebazen.

Men kan veilig aannemen, dat niet bij de professoren de beslissing ligt, maar bij de werknemers zelf. Waar staan zij?

De sociale verhoudingen in de onderneming en de vakbeweging.

Met het onderwerp „de sociale verhoudingen in de onderneming” kom ik toe aan het vraagstuk, dat in mijn causerie te Eindhoven een centrale plaats innam. De opmerking dat ik op geen enkele wijze de bestaande positie der vakverenigingen heb willen aantasten, zou de bodem van alle kritiek doen wegvallen en voor degenen, die zich opgewonden hebben, wat sneu uitvallen. Toch is zij juist en wie mijn betoog overleest, zal dit moeilijk kunnen ontkennen.

Wel is er verschil van mening mogelijk over een nieuwe taak van de vakbeweging (c.q. het ter hand nemen van een bestaande taak, waaraan zij, om welke reden dan ook, nog niet is toegekomen), namelijk het meedragen van het sociale beleid binnen de onderneming. Hierover wordt in toenemende mate gesproken en ik citeerde in mijn toespraak reeds wat de heren Van Biemen en Albeda erover opmerkten.

Helaas is nog niet duidelijk welke functie de vakbeweging

op dit terrein denkt te kunnen vervullen en het zou best kunnen zijn, dat hierin de oorzaak van het misverstand ligt. Wil zij initiatieven kunnen ontwikkelen op het terrein van het functioneren van de ondernemingsraad, de vakopleiding, de spreiding van de verantwoordelijkheid in de produktie, het zoeken naar betere loonsystemen, het verbeteren van het promotiebeleid, het opvangen van de gevolgen der mechanisatie en automatisering enz.? Is het haar verlangen al of niet tevoren bij het beleid ingeschakeld te worden? Tot hoever moeten haar bevoegdheden zich uitstrekken? Wat wil zij doen als de ondernemer/werkgever zelf diligent is? Hierover staat niets vast.

Zelf heb ik niet anders bedoeld dan te laten uitkomen, dat het antwoord op deze vragen naar de omvang en strekking dezer nieuwe activiteit afhankelijk moet zijn van de eigen activiteit van de ondernemer/werkgever. Doet die wat hij moet doen, dan acht ik in de eerste plaats voor de vakvereniging nauwelijks een taak te zijn weggelegd ⁷⁾ en in de tweede plaats de kans niet groot, dat de toch reeds bestaande onverschilligheid ten opzichte van het werk der vakbeweging zal plaatsmaken voor actieve ondersteuning van haar doelstellingen.

De volgende punten mogen mijn gedachtengang verduidelijken.

a. De ondernemer, die doet wat hij moet doen, is de man die op zodanige wijze deelneemt aan het economische verkeer, dat hij succes heeft, hetgeen wil zeggen zijn overschot handhaaft. Volgens de door Lambers summier weergegeven definitie van Cole moet de ondernemer zodanig optreden, dat hij ten eerste de continuïteit van de onderneming verzekert, ten tweede dit doet onder zulk een aanpassing aan de maatschappelijke instituties, dat deze door zijn economisch beleid niet gekwetst worden ⁸⁾. In onze

⁷⁾ Cfm. J. Meijnen, „Werknemers-medezeggenschap en de oplossing van het sociale vraagstuk in de onderneming”, Voor- dracht gehouden op 7 december 1961 te Amsterdam bij gelegenheid van de uitreiking van de Henri Sijthoff-prijs.

⁸⁾ H. W. Lambers in „Ondernemend Nederland”, 's-Graven- hage 1959, blz. 113 v.

(I. M.)

met één aandeel 'Vereenigd Bezit van 1894' hebt U 200 ijzers in het vuur

Elk aandeel 'Vereenigd Bezit van 1894' maakt U mede-eigenaar van een grote, deskundig samengestelde aandelenportefeuille, die een aantrekkelijk rendement oplevert. S-p-r-e-i-d-i-n-g over ca. 200 fondsen beperkt het risico.

Alle banken en commissionairs kunnen U inlichten.

N.V. VEREENIGD BEZIT VAN 1894

De voordelen van aandelenbezit met beperking van risico

WESTERSINGEL 84, ROTTERDAM

economische orde, welke op particulier initiatief, ondernemingsgewijze produktie en persoonlijke economische verantwoordelijkheid berust, is het dus de taak van de ondernemer om het huwelijk tussen „winst en loon” te sluiten. Vandaar dat de ondernemer, als hij doet wat hij moet doen, een „sociale ondernemer” zal zijn, hetgeen wil zeggen de arbeider overeenkomstig de geldende maatstaven van rechtvaardigheid laat delen in wat de onderneming opbrengt.

b. Die primaire verantwoordelijkheid van de ondernemer in ons westerse produktiesysteem wordt niet aangetaast door de mogelijkheid van tekortkomingen. De correcties van sociale wetgever en vakbeweging hebben ten doel (gehad) bepaalde sociale normen in rechtsplechten om te zetten c.q. de werkgevers collectief of individueel te dwingen rekening te houden met de verlangens der georganiseerde arbeiders. Maar het blijft de primaire plicht van de ondernemer/werkgever om zijn arbeiders recht te doen. Een ondernemer, die als werkgever tekortschiet, faalt in de uitoefening van zijn taak, evenals de ondernemer, die technisch, organisatorisch, economisch of commercieel onder de maat blijft.

Men denke niet, dat „winst en loon” de enige concurrenten zijn, in welke strijd de ondernemer heeft te beslissen. De ondernemer, die onvoldoende investeert, te veel bezuinigt op de kosten voor onderzoek, achterblijft in het voeren van goede reclame en het onderhouden van public relations, te laat reageert op de markt en de kansen, die hij alleen of tezamen met anderen kan grijpen of juist niet meer zal hebben, deze ondernemer schiet in de keuze uit zijn alternatieven evenzeer tekort als de ondernemer, die de „factor arbeid” niet geeft wat haar toekomt. Stelt men nu, dat de ondernemer liever adverteert, een machine koopt of zijn gebouw opschildert dan zijn arbeiders hun deel geeft, dan luidt mijn antwoord dat hij in dat geval tekortschiet in de behartiging van een deel van de taak, die wezenlijk zijn taak is ⁹⁾.

Het verdient toejuiching dat de sociale wetgever en de vakbeweging erop toezien, dat de arbeiders niet meer overgelaten zijn aan de luimen der ondernemers, maar dat doet niets af aan het feit, dat de laatsten in eerste instantie verantwoordelijk zijn en eigen sociale plichten hebben.

c. Ook sociaal lijdt het geen twijfel, dat de verantwoordelijkheid voor het goede functioneren der maatschappelijke organisatie bij de individuele mens begint en niet mag worden afgewenteld op collectiviteiten of controleinstanties ¹⁰⁾. Dit is zo wezenlijk voor onze scheppingsorde, dat ik iedere uitweiding overbodig achtte. Nu uit de kritieken blijkt, dat men het verantwoordelijk stellen van de ondernemers voor een eigen sociaal beleid uitlegt als

een 19e eeuws beroep op absolute ondernemersvrijheid, lijkt enige toelichting noodzakelijk.

Mijn critici, waaronder ook een der secretarissen van het Verbond van Protestants-Christelijke Werkgevers, alsmede de Rotterdamse ondernemer Dr. L. J. Pieters, verwarden de door mij geaccentueerde verantwoordelijkheid voor een goed spontaan sociaal beleid met de door mij niet bepleite en zelfs niet genoemde vrijheid om het onder alle omstandigheden geheel alleen te doen. Zowel de genoemde secretaris als de heer Pieters betrokken ook de vaststelling der primaire arbeidsvoorwaarden in de discussie over de taak der vakbeweging, maar ten onrechte, daar mijn beroep op de eigen verantwoordelijkheid van de ondernemer zeer nadrukkelijk gericht was op het sub IV behandelde onderwerp, „de steun aan de arbeider in zijn werk”.

Frappant is ook de belijdenis van eigen onmacht: „Moeilijk kan volgehouden worden”, aldus de schrijver in de prot. christelijke Werkgever, „dat de vrije maatschappelijke krachten in de onderneming wel zouden voeren tot toestanden, die de toets der gerechtigheid zouden kunnen doorstaan. Een dergelijke zienswijze kan slechts berusten op een optimisme m.b.t. de mens — of hij nu ondernemer of werknemer is —, dat niet alleen door de historie maar ook door de actuele feiten wordt weerproken” ¹¹⁾.

En Dr. Pieters stelt: „de ondernemers zullen altijd proberen zo min mogelijk te geven en de vakbonden zullen altijd proberen zo veel mogelijk te krijgen op het gebied van loon- en arbeidsvoorwaarden” ¹²⁾. Ik schreef reeds dat mijn betoog niet op de vaststelling van arbeidsvoorwaarden gericht was, maar acht deze uitzichtloze verklaring een krachtig argument voor mijn opvatting, dat het accent op een gecoördineerde loonvorming onder verantwoordelijkheid der regering dient te vallen. Wat het sociale beleid binnen de onderneming betreft maakt de schrijver opmerkingen, die aan het onderwerp andere inhoud blijken te geven dan ik op het oog had en van belang vind. „Philips van de wieg tot het graf”, schrijft hij en hij licht dat toe met: „meer vakantiehuisjes, meer groepsreizen, meer dienstwoningen, intenser activiteit van personeelsverenigingen, meer sociale werksters, etc.”.

Het is jammer dat de schriftelijke reactie der ondernemers zich beperkt heeft tot de stukken van genoemde schrijvers en daarmee tot argumenten als de geciteerde. Want graag had ik een bevestiging gelezen van wat velen mij zeiden, namelijk dat het inderdaad zo moet zijn, dat de ondernemers, die hun taak verstaan, spontaan in eigen bedrijf voor arbeidsverhoudingen zorgdragen, die de werknemer als medemens de ontplooiingsmogelijkheid geven, door mij geschetst in het aan het begin van dit artikel opgenomen citaat.

Met andere woorden, de ondernemer, waarop ik het oog heb, zal het lef hebben de verantwoordelijkheid voor goede samenwerkingsverhoudingen zelf op zich te nemen. Dat betreft dus heel wat anders als vakantiehuisjes enz. Hij zal niet willen wachten totdat hij van buiten af op de vingers getikt wordt wegens onsociaal beleid; hij zal willen tonen dat de optimisten gelijk hebben en hij zal naar die integratie in de onderneming streven, welke iedere werknemer in zijn functie en als deelnemer aan het geheel zoveel mogelijk betreft in de besluitvorming; hij zal de tekenen des

⁹⁾ In „Leiden en volgen in het bedrijfsleven”, toespraak t.g.v. de gemeenschappelijke landdag van de drie Nederlandse districten van Rotary-International op 12 mei 1962 vatte ik de verantwoordelijkheid van de ondernemer als volgt samen:

— „Een krachtige doelstelling, die past bij onze verantwoordelijkheid en taak als lid der samenleving;

— een bezielende samenwerking met degenen, die bereid en in staat zijn de conceptie van de ondernemer gestalte te geven;

— een voorbeeldig gedrag, waarbij men aan zijn mensen het hunne geeft en voor die medewerkers en zichzelf gelijke maatstaf aanlegt”.

¹⁰⁾ Dit is dan ook het wezen der mondigheid, waarover J. Meynen en J. M. Matthijsen het hebben, als zij de emancipatie van de werknemer in het bedrijf op het oog hebben (J. Meynen, t.a.p.; J. M. Matthijsen, Openingsrede op de Najaars-Efficiëntiedagen 1962, „Tijdschrift voor Efficiëntie en Documentatie”, december 1962).

¹¹⁾ 27 december 1962, blz. 730 v.

¹²⁾ „Hollands Maandblad”, februari 1963, blz. 21.

tijds verstaan en begrijpen dat gezag uitoefenen meer is dan wat Ruppert kenmerkend acht voor het sociale beleid van de „liberale ondernemers”, te weten het beslissen bij, over en zonder de arbeiders ¹³⁾.

Juist omdat hij voelt zelf een taak te hebben en mede-om de eer aan zich te houden, zal de verstandige ondernemer doen wat hij in zijn sociale beleid moet doen. De schrijvers over de organisatie in de onderneming bevestigen dat als de gewoonste zaak ¹⁴⁾.

Belangwekkend is nu de vraag naar de stand der feitelijke verhoudingen. Is het sociale beleid van de ondernemers zo slecht en is er weinig kans op verbetering? In het bevestigende geval zal ik teleurgesteld zijn, maar kunnen verwijzen naar mijn opmerkingen over de corrigerende taak der vakverenigingen en naar de mogelijkheid om beroep in te stellen op een arbeidsgerecht. De heer Pieters noemt dit beroep het paard achter de wagen spannen en bepleit preventief optreden van de vakbeweging. Dat ik het overleg met de vakvereniging totaal niet uitsluit, betoogde ik reeds en doet hier weinig ter zake. *Belangrijker is dat in het recht de repressieve sanctie vaak boven de preventieve bemoeïing wordt verkozen om de justiciabelen tot autonome gehoorzaamheid aan het plichtsgebod te brengen.*

d. De kwestie van de verhouding tussen ondernemer en vakbond is voor mij een aspect van de structuur der toekomstige maatschappij. En hierin zal, op welk niveau, in welk orgaan en in welke functie ook, de persoonlijk beleefde verantwoordelijkheid voor het werk dat men doet en de houding die men aanneemt bepalend zijn voor haar innerlijke kracht. Dat zijn geen „schone tirades”, zoals het kaderblad der K.A.B. schreef ¹⁵⁾, doch grondbeginselen ener christelijke samenleving ¹⁶⁾. Het is niet overdreven te herhalen wat ik met betrekking tot de drie grote sociale problemen van deze tijd stelde, namelijk dat van haar oplossing het voortbestaan onzer westerse cultuur afhangt.

Misschien dat men dan begrijpt hoezeer ik de door de ondernemer/werkgever beleefde verantwoordelijkheid voor

¹³⁾ M. Ruppert, „Naar een rechtsorde van de arbeid”, 's-Gravenhage z.j., blz. 36, blz. 73.

¹⁴⁾ D. Horringa, „Leiderschap en organisatie in de Nederlandse onderneming”, Assen 1961, blz. 14, blz. 17 v.;

P. J. Bouman, „Modern personeelsbeleid”, in „Industrieel Klimaat”, Assen 1961, blz. 101 v.;

R. van Maanen, „Hoofdlijnen der industriële organisatie”, ac.pr., Leiden, 1958, §§ 45 v., 59, 70;

L. Sterck, „Organisatiestructuur en menselijke factor”, Bussum 1962, blz. 44 v., 51, 83 v., 89.

¹⁵⁾ „Ruim Zicht”, t.a.p., blz. 169, tweede kolom.

¹⁶⁾ Gaarne beveel ik de schrijver in „Ruim Zicht” de lezing aan van *Rerum Novarum* 22, *Quadragesimo Anno* 137, *Mater et Magistra* IV, 13; voorts van W. Kellner: „Der Moderne Soziale Konflikt”, Stuttgart 1961, blz. 252.

een goed, spontaan en actief sociaal beleid noodzakelijk acht voor de westerse bijdrage aan de oplossing der wereldproblemen en hoezeer mijn toespraak een appèl inhield aan de verzamelde werkgevers.

Indertijd trof mij een opmerking van Denis de Rougemont over de gezindheid, van waaruit men werkt: „Il est temps de proclamer vaine toute oeuvre qui laisse son auteur intact et le lecteur à son confort. Vaine et mauvaise toute oeuvre qui ne te saisit pas comme avec une main, qui ne te pousse pas hors de toi-même, dans le scandale ou dans la joie de ta vocation créatrice” ¹⁷⁾. En vanuit Duitsland komt de formulering, dat „die freie Welt beruht... auf einem Grundbestand von moralischen und sozialen Bewusstseinsnormen” ¹⁸⁾.

Tenslotte haal ik uit ons land Kuin aan, die in zijn afscheidscollage onderzocht hoe het misbruiken van maatschappelijke macht kan worden tegengegaan. Het bevorderen van tegenkrachten schept slechts een precair evenwicht, dat telkens kan worden doorbroken en de mensen en groepen te veel tegen elkaar opjaagt. Wat de overheidscontrole betreft, concludeert mijn oud-collega dan: „Hoewel leiding en toezicht in het maatschappelijk leven door de overheid naar mijn mening onontbeerlijk zijn, zie ik toch op de duur de belangrijkste waarborg tegen machtsmisbruik in het aankweken van verantwoordelijkheidsbesef bij de leiders van ons maatschappelijk leven in al zijn geleidingen” ¹⁹⁾.

Deze sociaal-geladen activiteit van de ondernemer/werkgever sluit uiteraard het meedenken en meedoen der vakbeweging niet uit. Maar haar taak zal geringer zijn naarmate de leiders van het bedrijfsleven beter hun eigen verantwoordelijkheid zien. Een verantwoordelijkheid voor wat ik in een beschouwing over de werkstaking omschreef als „de menselijke naleving van de verplichtingen van een goed werkgever” ²⁰⁾. Een paternalisme bepleit ik hiermee in genen dele, wat pater Hoefnagels mij verwijt. Integendeel, paternalistisch zullen dié sociale verhoudingen zijn, waarin de samenwerking binnen de onderneming niet steunt op het wederkerige, spontane en actieve communicatiecontact tussen de verschillende arbeidsgeleding, maar op de verplichte vertegenwoordiging van de werknemers bij de leiding der onderneming door buiten de onderneming werkzame vakverenigingen.

Rotterdam.

N. E. H. VAN ESVELD.

¹⁷⁾ „Penser avec les mains”, Paris 1936, blz. 146.

¹⁸⁾ „Bergedorfer Gesprächskreis zu Fragen der freien industriellen Gesellschaft”, beginselverklaring.

¹⁹⁾ P. Kuin, „Over de macht in het maatschappelijke leven”, afscheidscollage op 7 december 1962 in de Lutherse kerk te Amsterdam, gestencilde uitgave, blz. 11 v.

²⁰⁾ „De werkstaking in onze sociale verhoudingen”, uitgave Algemene Werkgevers Vereniging te Haarlem, 1962, blz. 94.

WALTHER

snel en solide

KOLLER & VAN OS

Amsterdam - Rotterdam - 's-Gravenhage -
Breda - Utrecht - Arnhem - Leeuwarden

De collectieve machtsgroeperingen en het economisch bestel (ofwel de analyse van een misverstand)

Hoe ontstaan misverstanden?

Wie een inleiding voor een groep werkgevers houdt en daarbij (te naïef?) geen rekening houdt met belangrijke publiciteit, maar onmiddellijk na het uitspreken onder een publiciteitslawine bedolven wordt, gaat allereerst beseffen dat indien men onder een lawine van de gehele Nederlandse pers raakt, het bijna onmogelijk is om zich uit te graven, omdat men het instrumentarium daartoe mist. Nog pijnlijker is het wanneer men zich gaat realiseren dat deze lawine alleen maar door een misverstand kan zijn ontstaan en waarschijnlijk te wijten is aan een verschillende benaderingsmethodiek van een zelfde probleem door een journalist en een econoom.

Wat is namelijk het geval? In de bewuste (of beruchte?) inleiding was dezerzijds vrij uitvoerig ingegaan op de inkomensverdelingsfunctie van de collectieve machtsgroeperingen (werkgevers en werknemers tezamen). Ten einde deze beter te belichten was de vraag gesteld — als hypothese en gedachtenexperiment dus — wat er zou gebeuren indien de loonvorming niet meer op collectieve grondslag maar op individuele grondslag zou plaatsvinden, desnoods met overheidsgaranties. Het antwoord van de inleider op deze hypothetisch gestelde vraag was (uiteraard speculatief rationaliserend en onder een aantal nader geformuleerde voorwaarden) dat er dan waarschijnlijk, althans in grote lijnen, toch niet veel in het inkomensverdelingsproces zou veranderen en dat de functie van de collectieve machtsgroepen in dit opzicht fictief was.

Op dit punt zijn toen de misverstanden ontstaan omdat een groot deel van de pers geen aandacht schonk aan een essentieel vervolg in het referaat. Het betoog ging namelijk daarna in op de premissen, die voor een dergelijke maatschappij zouden gelden, waarbij dezerzijds a priori gesteld werd dat in het huidige bestel niet aan deze premissen wordt voldaan. Zolang men namelijk in ons bestel gelooft aan de functie van de machtsgroeperingen (en dus ieder de neiging heeft om zich in blokken aaneen te sluiten en meent dat deze machtsblokken — die gedeeltelijk tegen elkaar vechten — van grotere invloed zijn op het inkomensverdelingsproces dan bijv. vrije markt en overheid tezamen) dan moet dit — als eis van democratie — het uitgangspunt van onze maatschappelijke structuur vormen en blijven vormen. In een dergelijke maatschappij moet men echter (en daarna volgde de kern van het betoog dat weer in vele perspublicaties en commentaren is weggevalen) met voortdurende dreiging van inflatie rekenen met alle gevolgen van dien. De inflatie is als het ware de „keerzijde” van de inkomensvorming op collectieve grondslag. De inflatie was dan ook het hoofdthema van het referaat. Problemen samenhangend met de plaats en functie van vakbonden horen trouwens veeleer tot het werkerterrein van docenten in het sociaal recht.

Wanneer men zich nu achteraf afvraagt hoe volslagen kortsluiting met de publiciteit kon ontstaan dan is dit denkkelijk het gevolg van een complex van oorzaken. Ik vermoed dat een verschil in denkwereld hier ook debet aan kan zijn ¹⁾. De econoom denkt sterk in de abstracties van premissen en de consequenties van deze premissen en vooronderstelt onwillekeurig eenzelfde abstract schematische wereld bij anderen. De journalist kan echter geen boter-

ham verdienen met premissen en abstracties en is gespitst op pittige volzinnen, waardoor hij eenzelfde thema heel anders benadert. Ik stel mij voor dat, indien men zich met de vele Nederlandse redacteuren die mij in hoofdartikelen op kritiek hebben getraceerd aan een nadere exegese zou zetten, het contact binnen vijf minuten tot stand zou komen. Ik kan mij voorstellen dat de Nederlandse dagbladredacteuren daarbij echter zouden stellen dat — indien zoveel Nederlandse redacties tot één zelfde reactie op een referaat komen — de wijze van formulering van de premissen er ook naar geweest moet zijn. Ik zou hier dan mijnerzijds slechts „sorry” op kunnen zeggen en kunnen stellen dat ik dat in het geheel niet had voorzien. Wel zou ik dan als tegenvraag stellen, of men dan werkelijk ernstig gelooft dat er in Nederland één econoom zo kinderlijk naïef zou zijn om serieus te adviseren dat de vakbeweging nu maar om zeep moet worden gebracht (hoe men ook over de functies verder mag denken) of dat er werkloosheid moet komen. Voorts ook, hoe men dergelijke „vreemde” conclusies dan zou moeten rijmen met een pleidooi voor een „index”-economie (zie later).

Voor de belangstellende lezer volgt hieronder nu verder de kern van het betoog. Wie een trouw bezoeker is van de vergaderingen van de Vereniging voor de Staathuishoudkunde (bijv. de jaren 1956, 1957 of 1960) of een lezer is van de annalen van de American Economic Society zal daarbij ontdekken dat de geluiden niet nieuw zijn omdat het om een bekend probleem gaat dat in de gehele wereld in discussie is. Voor de leek blijft er dan desondanks nog het grote raadselachtige fenomeen van een publiciteit die aandacht schenkt aan een referaat in een omvang die in geen enkele verhouding stond tot (a) het doel hiervan (namelijk een inleiding tot een te houden discussie voor een betrekkelijk kleine groep van werkgevers); (b) de opzet ervan (namelijk op niet slaapverwekkende wijze iets vertellen over inflatie) en (c) last but not least - de inhoud.

Machtsgroeperingen en economisch bestel.

Onze huidige maatschappij wordt voortdurend geconfronteerd met de dreiging van inflatie die door binnenlandse en buitenlandse impulsen wordt bewerkstelligd. Deze inflatie is echter van andere aard dan de klassieke inflaties. Vroeger was de overheid de „inflatie-boeman”. Het begon dan met uitbreiding van de geldcirculatie, daarna stegen de prijzen en daarachter hinkten de lonen. De inflatie „nieuwe stijl” begint met een loonsverhoging, waarna de prijzen pas omhoog gaan, terwijl de geldcirculatie hieraan wordt aangepast. De oorzaak hiervan schuilt zoals bekend in het optreden van collectieve machtsgroeperingen hier (en elders). In dit verband moeten werkgevers- en werknemersorganisaties in één adem worden genoemd. De werknemersorganisaties hebben belang bij het instandhouden van een opwaartse druk op de lonen, terwijl de werkgevers niet zo heel veel belang hebben om deze tegen te gaan. Naarmate namelijk de garantie bestaat dat een loonsverhoging over een breder front tot stand komt, ver-

¹⁾ En waarschijnlijk een summier excerpt (buiten mijn verantwoordelijkheid) waarop de pers zich kennelijk heeft gebaseerd, dat op enkele saillante punten voor meerdere uitleg vatbaar was.

zwakt de weerstand omdat iedere loonsverhoging ook een verhoging van afzetmogelijkheden meebrengt.

Er is één groep die voortdurend van dit spel van krachten de dupe wordt, namelijk die groep die niet voor loonsverhoging in aanmerking komt. Scherp gesteld, is het door Marx gehanteerde begrip „uitbuiting” (met een kleine gradatie) hierop van toepassing. De achterstand werkt dubbel op. In de eerste plaats leiden prijsstijgingen tot een absoluut verlies aan welvaart voor deze groep. In de tweede plaats leidt daarenboven het niet meedelen in de loonsverhogingen tot een relatief welvaartsverlies. Het zijn de economisch sterken die de economisch zwakken ten eigen bate exploiteren.

Tegenover deze problematiek kan men drie oplossingen stellen, waarvan er twee academische betekenis hebben. De eerste (reeds besproken) mogelijkheid zou inhouden liquidatie van de invloed van de vakbeweging op de loonvorming en vervanging hiervan door loonvorming via de vrije markt met overheidsgaranties. Om redenen reeds eerder aangegeven moet dit althans — onder het huidige maatschappelijke bestel — als onwezenlijk worden gezien. De tweede mogelijkheid is al evenzeer academisch, namelijk het scheppen van een macht als tegenwicht tegen de groepen, die opwaartse druk op de lonen oefenen. Maar wie zou die macht moeten vormen? Niet de werkgevers:

hun belang brengt het lang niet altijd mee. De overheid kan het evenmin. Zij zou weliswaar kunnen dreigen de loon- en prijsbeweging niet te volgen met uitbreiding van de geldcirculatie en zij zou de kredietverlening kunnen intomen, maar dit zou werkloosheid meebrengen en er is geen enkele politieke partij, die daarvoor de verantwoording kan nemen. Bovendien is daarmee nog niet het inflatiegevaar vanuit het buitenland gekeerd. Ook dit is weliswaar in theorie eenvoudig te verwezenlijken: herwaardeer de wisselkoers, maak dus de munt duurder tegenover het buitenland. Maar hiertegen keert zich o.a. het Nederlandse bankwezen (inclusief de Centrale Bank). De overheid kan dus geen gebruik maken van de instrumenten die in theorie beschikbaar zijn.

Er is tenslotte nog een derde mogelijkheid, namelijk deze dat men de inflatie als normaal verschijnsel erkent en ernaar gaat handelen. Alle inkomens (ook lijfrentes en pensioenen) zullen inflatiebestendig of beter nog welvaartbestendig moeten worden gemaakt. De schuldverhoudingen (hypothecaire leningen e.d.) zullen mede in dit licht moeten worden gezien. De zgn. „index-economie” schijnt de consequentie te moeten worden van het spel van krachten dat wij zelf — in democratische wilsbeschikking — als in de toverleerling van Dukas hebben opgeroepen.

Leende.

J. WEMELSFELDER.

De Algemene Volkstelling 1960 en het woningtekort

Het woningtekort is een litigieuze zaak, die van verschillende kanten kan worden benaderd. In grote lijnen: óf van de zijde van de koopkrachtige vraag óf van de zijde van de behoefte. De eerste benadering is een markt-analytische. Voor het ogenblik zou ik die buiten beschouwing willen laten. Niet omdat zij niet van belang zou zijn. Het tegendeel is het geval. Zij neemt bovendien voortdurend in belangrijkheid toe naarmate het tekort afneemt. Dit geldt zowel wat betreft het totaal van de vraag als voor de differentiatie daarin.

Ik zou het thans echter willen hebben over de benadering van de kant van de behoefte en dan meer speciaal zoals deze valt af te leiden uit gegevens over aantallen huishoudens en alleenstaanden. Dit is natuurlijk ook omdat iemand, die komt uit de hoek van de volkshuisvesting, de kant van de behoefte — los van de vraag of deze steeds met voldoende koopkracht gepaard gaat — het naast aan het hart ligt. De directe aanleiding tot dit artikel is evenwel het beschikbaar komen van gegevens van de Algemene Volkstelling van 31 mei 1960, die het mogelijk maken om voor de huishoudens, de alleenstaanden en de woningvoorraad de ontwikkeling na te gaan sedert de Algemene Woningtelling van 30 juni 1956. Men zie hiervoor het Maandschrift van februari 1963 van het Centraal Bureau voor de Statistiek.

De samenstelling van de woningvoorraad in 1956 en 1960 blijkt uit de volgende staat:

TABEL 1.

	1956	1960
Bewoonde woningen	2.519.710	2.790.490
Leegstaande woningen	14.480	23.210
Noodwoningen	12.350	9.990
Totaal	2.546.540	2.823.690

Noodwoningen worden uitsluitend tot de woningvoorraad gerekend voor zover zij eigendom zijn van rijk of gemeente. Niet tot de woningvoorraad worden gerekend de varende schepen en woonwagens alsmede de zgn. overige „bewoonde andere ruimten”. In het algemeen zijn deze laatste ook ongeschikt voor bewoning, zoals schuren, onbewoonbaar verklaarde woningen, permanent bewoonde zomerhuizen e.d. Ook vallen daaronder echter de niet tot de normale woningvoorraad te rekenen woonschepen (7.050), de woonruimte van hotel- en pensionhouders in hotels en pensions (5.260), van wijkzusters in wijkgebouwen, van huisbewaarders, portiers in kantoorgebouwen enz.

Uit deze staat blijkt dat tussen de beide genoemde tellingen de woningvoorraad is toegenomen met 277.150 of gemiddeld 70.750 eenheden per jaar. Deze toeneming is geringer dan die als gevolg van nieuwbouw, omdat er ook woningen aan de voorraad zijn onttrokken door afbraak, onherroepelijke onbewoonbaarverklaring, verandering van bestemming e.d. In de periode tussen de tellingen van 1947 en 1956 bedroeg de netto-vermeerdering gemiddeld 47.200 woningen per jaar.

De volgende opstelling geeft een overzicht van de huisvesting van huishoudens en alleenstaanden in 1956 en 1960.

Het aantal huishoudens nam tussen de tellingen derhalve toe met 192.100 of gemiddeld ruim 49.000 per jaar en het aantal alleenstaanden met 59.450 of gemiddeld ruim 15.000 per jaar. In de periode tussen de tellingen van 1947 en 1956 waren deze gemiddelden resp. 36.550 en 12.200.

Tabel 2 doet voorts zien dat het aantal huishoudens, dat alleen een woning bewoont, sedert 1956 is toege-

nomen met 235.340 of gemiddeld ruim 60.000 per jaar tegenover een toeneming van het aantal huishoudens met gemiddeld ruim 49.000 per jaar. De gehele aanwas van nieuw gevormde huishoudens tussen 1956 en 1960 is derhalve door nieuwbouw opgevangen, terwijl tevens — op bescheiden schaal — voortgang werd gemaakt met de bestrijding van het euvel van de samenwoningen. Hierbij valt te bedenken dat elke nieuwgebouwde woning twee gezinnen van dit euvel bevrijdt dan wel ervoor bewaart.

TABEL 2.

Wijze van huisvesting	Huishoudens		Alleenstaanden	
	1956	1960	1956	1960
Gehuisvest in woningen				
Alleen	2.104.240	2.339.580	124.820	173.150
Als hoofdbewoner	231.880	208.220	69.500	77.390
Inwonend	231.770	212.320 a)	122.250	124.080
Gehuisvest in „bewoonde andere ruimten”				
Op varende schepen ... }		11.240 }		1.230
In woonwagens	16.240 b)	5.000 b)	1.880	650
In overige „bewoonde andere ruimten”	36.520	36.390	12.910	14.300
Totaal	2.620.650	2.812.750	331.360	390.800

a) Dit aantal valt uiteen in 104.340 zelfstandige huishoudens, inwonend ten gevolge van de woningnood, 34.910 zelfstandige huishoudens, inwonend om een andere reden en 73.070 inwonende niet-zelfstandige huishoudens.

b) Wegens het ontbreken van gegevens is dit aantal, op grond van het vrijwel gelijk blijven van de totale varende en rijdende bevolking tussen 1956 en 1960, gelijkgesteld aan dat in 1960.

Opvallend is de vooruitgang van de relatieve positie van de alleenstaanden. Dit geldt in het bijzonder voor hen, die alleen in een woning wonen. Terwijl het aantal huishoudens dat alleen in een woning woont met 11 pCt. toenam, was deze toeneming voor de alleenstaanden rond 40 pCt.

Het ligt voor de hand de voor 1960 bekend geworden gegevens te vergelijken met de ramingen waarmede na de woningtelling van 1956 werd gewerkt.

Voor de woningvoorraad doet het Centraal Bureau voor de Statistiek dit. Daarbij blijkt de woningvoorraad, zoals deze bij de telling op 31 mei 1960 is vastgesteld, 21.300 eenheden of 0,8 pCt. van de totale woningvoorraad lager te liggen dan volgens de lopende statistiek op grond van de Algemene woningtelling 1956 en de sedertdien door de gemeenten gedane periodieke opgaven betreffende vermeerdering en vermindering van de voorraad mocht worden verwacht. Voor ongeveer de helft is dit verschil het gevolg van een engere en juistere definitie in 1960 voor de zgn. woningen zonder eigen toegangsdeur. Voor de andere helft blijkt dit samen te hangen gelijkmatig met thans geconstateerde onnauwkeurige opgaven bij de telling van 1956 en met onvolledigheden in de gemeentelijke opgaven betreffende de vermindering van de woningvoorraad tussen de tellingen van 1956 en 1960.

Voor de raming van het aantal woningbehoevende eenheden hanteerde het departement van Volkshuis-

Beleg modern - beleg in

INTER
UNIE

N.V. Internationale Beleggings Unie „Interunie”, Postbus 617, Den Haag

(I. M.)

vesting en Bouwnijverheid in de periode tussen de tellingen van 1956 en 1960 twee methoden. Voor de opbouw van de behoefte werd gebruik gemaakt van de voor iedere gemeente afzonderlijk bepaalde woningbehoeftecoëfficiënt¹⁾ waarvan de trend gedurende de periode tussen de tellingen van 1947 en 1956 na laatstbedoeld jaar rechtlijning werd geëxtrapoleerd. Daarnaast werd voor het totaal bij wijze van controle een methode toegepast waarbij aan de hand van voor het land als geheel beschikbare statistieken de behoefte werd geraamd als een functie van het aantal gehuwde en gehuwd geweest zijnde vrouwen. Op grond van de ervaring tijdens de periode 1947/1956 mocht verwacht worden dat deze beide methoden tezamen — althans voor een niet al te lange periode na een telling — tot bevredigende ramingen zouden leiden.

In werkelijkheid blijkt de gevolgde ramingsmethode voor de periode tussen de tellingen 1956 en 1960 tot een onderschatting van het aantal woningbehoevende eenheden te hebben geleid van rond 43.000. Dit houdt in dat de daling van de woningbehoeftecoëfficiënt achteraf gezien in de periode 1956/1960 per jaar ongeveer tweemaal zo sterk is geweest als in de periode 1947/1956. Het tempo van de zgn. „gezinsverdunding” in ruime zin (het kleiner worden van de huishoudens en het toenemen van het aantal alleenstaanden) blijkt derhalve verdubbeld te zijn.

Het woningtekort is daardoor uiteraard minder afgenomen dan was geraamd. De gebleken ontwikkeling heeft echter ook een ander aspect. Nadere analyse toont namelijk aan dat de afwijking in hoofdzaak ligt bij de kleine huishoudens en de alleenstaanden. Anders gezegd: voor deze groepen blijken in de periode 1956/1960 de mogelijkheden om een huis te verkrijgen c.q. bij het kleiner worden van het gezin een huis voor zich alleen te behouden zich aanmerkelijk gunstiger ontwikkeld te hebben dan voortzetting van de trend voor de jaren 1947/1956 had mogen doen verwachten. Dit kan echter alleen maar mogelijk zijn geweest dank zij een zekere ontspanning op de woningmarkt en een daaruit voortvloeiende grotere soepelheid bij het plaatselijk woonruimtebeleid tegenover deze kleine woningbehoevende eenheden.

Zo bleken in 1956 relatief grote aantallen gehuwden in de jongere leeftijdsgroepen nog geen huishouden te hebben kunnen vormen en gescheiden van elkaar te leven. In 1960 was dit verschijnsel aanmerkelijk afgenomen zoals uit tabel 3 blijkt.

¹⁾ Onder de woningbehoeftecoëfficiënt wordt verstaan het quotiënt van het totale bevolkingscijfer en het aantal woningbehoevende eenheden op een bepaald ogenblik.

TABEL 3.

Gehuwde vrouwen die met hun echtgenoot een huishouden vormen	1956		1960	
	Aantallen × 1.000	In pCt. van groep	Aantallen × 1.000	In pCt. van groep
beneden 25 jaar	136	86,9	163	94,0
van 25 t/m 29 jaar	273	94,9	293	97,5

Voor weduwen/weduwenaars en gescheidenen van echt alsook voor ongehuwden zijn de mogelijkheden om hetzij als hoofd van een zgn. onvolledig gezin hetzij als alleenstaande een huis te bewonen eveneens duidelijk toegenomen.

Het meest treedt dit naar voren bij de alleenstaanden, die alleen een woning bewonen:

TABEL 4.

Alleenstaande mannen en vrouwen die alleen in een woning wonen	1956		1960	
	Aantallen × 1.000	In pCt. van groep	Aantallen × 1.000	In pCt. van groep
ongehuwd, 20 jaar en ouder	37,0	2,65	49,5	3,65
weduwstaats	79,1	16,87	107,2	21,39
gescheiden van echt	5,3	6,31	9,7	12,11

Anders dan in 1947 en 1956 zijn door het C.B.S. ditmaal geen cijfers voor het woningtekort berekend.

Gelet op de vele misverstanden rondom het begrip woningtekort en de zich geleidelijk aan verschuivende accenten bij het bepalen van de urgentie der onderscheiden categorieën van woningbehoefte is dit op zichzelf geen bezwaar.

Bovendien zou het ditmaal ook niet goed mogelijk geweest zijn om op dezelfde wijze als bij vorige tellingen aan de hand van de uitkomsten van de volkstelling 1960 dit tekort nauwkeurig aan te geven. Om aanpassing te krijgen aan internationale aanbevelingen zijn namelijk in 1960 — anders dan in 1956 — de huishoudens onderscheiden in zelfstandige en niet-zelfstandige, terwijl om technische redenen aan laatstgenoemde huishoudens niet de vraag is voorgelegd of zij hun huishouding met die van een ander hebben gecombineerd ten gevolge van de woningnood of om andere redenen. Aangezien een deel van de niet-zelfstandige huishoudens bij een ruimere woningmarkt toch wel een afzonderlijke woning zal willen betrekken geeft de telling derhalve geen uitsluitsel ten aanzien van het totale aantal niet met de woningnood verband houdende samenwoningen.

Bedoeld aantal bleek bij de woningtelling van 1956 rond 60.000 te bedragen en werd sedertdien bij de ramingen van het departement constant gehouden. Op grond van de aan de volkstelling 1960 voorafgegane proeftelling lijkt echter thans de veronderstelling gewettigd dat — mede wellicht als gevolg van de in het huidige tijdsbestek grote aantallen huwelijken op jonge leeftijd — dit aantal in 1960 tot 70.000 à 75.000 was opgelopen.

Zoals in het voorgaande vermeld is zowel door een definitieverschil bij het bepalen van de woningvoorraad alsook door het ontbreken van totaalcijfers voor de niet met de woningnood verband houdende samenwoningen een vergelijking van de gegevens van de volkstelling

1960 met de door het departement geraamde cijfers voor het zgn. statistisch woningtekort niet goed mogelijk. Aanvaardt men evenwel de woningdefinitie van 1960 als de meest juiste en gaat men uit van 70.000 à 75.000 niet met de woningnood verband houdende samenwoningen dan zou het door het departement voor dit tekort op 31 mei 1960 geraamde aantal van rond 100.000 in werkelijkheid op die datum 140.000 à 145.000 hebben bedragen.

Hoewel het C.B.S. geen cijfers voor het woningtekort zonder meer noemt, geeft het aan het slot van zijn publicatie wel een opsomming van een aantal categorieën van onbevredigde woningbehoefte. Van een totalisering werd afgezien omdat zij daardoor als het ware onder één noemer zouden worden gebracht zonder rekening te houden met onderlinge verschillen in soort, belangrijkheid en urgentie.

Deze opsomming van onbevredigde woningbehoefte per 31 mei 1960 ziet er als volgt uit:

TABEL 5.

a. voor het huisvesten van bewoners van „bewoonde andere ruimten”	minimum 24.080 maximum 31.130
b. voor het huisvesten van inwonende huishoudens	minimum ca. 100.000 maximum 212.320
c. voor ten gevolge van de woningnood inwonende alleenstaanden (kamerbewoners)	maximum ca. 25.000
d. voor aanvulling van de bestaande woningreserve van 23.210 tot een minimum van 1 pCt. ... tot een minimum van 1½ pCt. ...	11.000 26.000
e. voor vervanging van slechte woningen, aan de hand van de gegevens van de woningtelling 1956 te schatten op enkele honderduizendtallen	p.m.

Voor goed begrip van bovenstaande opstelling van het C.B.S. zij opgemerkt dat het onder b genoemde maximum van 212.320 wel als een maximum in zeer bijzondere zin moet worden beschouwd.

Bij een totaal aantal huishoudens van bijna 3 mln. zullen er immers zelfs onder de meest gunstige omstandigheden toch altijd wel ettelijke tienduizenden gevallen van samenwoning zijn, die — gelijk de 70.000 à 75.000 op de tellingsdatum van 31 mei 1960 — met de situatie op de woningmarkt niets van doen hebben en hun oorzaak vinden in traditie, familierelatie, bijzondere persoonlijke omstandigheden, aard van het bewoonde huis enz.

Tot slot zij — mogelijk ten overvloede — nog opgemerkt dat in een momentopname bij een volkstelling per definitie niet tot uitdrukking komt de steeds voortgaande toeneming van de behoefte door bevolkingsgroei en migratietendenties alsook door verdere achteruitgang van de woonwaarde van het oude woningbestand, waarmee bij de woningproductie uiteraard wel rekening dient te worden gehouden.

In een volgend artikel hoop ik op enkele aspecten van de onderhavige materie nader in te gaan.

's-Gravenhage.

Ir. H. M. BUSKENS.

Nieuwe vormen van bedrijf en mededinging in de detailhandel

De in mijn vorig artikel ¹⁾ geschetste ontwikkeling in de detailhandel had ook gevolgen in de organisatie hiervan.

Eenzijds leidde dit tot de verdere ontwikkeling van het grootwinkelbedrijf. Minder gedetailleerde vakkennis, meer omvattende — te leren — leiding en massificatie werkte dit in de hand. Integratie met de groothandels- en produktiefunctie werd nuttiger. Tevens bereikte men hierdoor hogere geledingen in de bedrijfskolom, waardoor voor de vereiste investeringen een gemakkelijker entree tot de vermogensmarkt mogelijk werd.

Anderzijds leidde dit eveneens tot de verdere ontwikkeling van de zgn. commerciële organisaties. Deze werden nu een bijzondere vorm van integratie. Door een nauwe samenwerking tussen detaillist en grossier werd de mogelijkheid geschapen gunstige economische verhoudingen te scheppen voor gespecialiseerde arbeidskrachten. Een verdere differentiatie in de arbeid werd mede hierdoor mogelijk. Door een goed geleid inkoopapparaat achter zich kon de detaillist zich toeleveren op de verkoop. Collectieve reclame steunt hem hierbij, welke hij echter zelf naar behoefte van zijn specifieke klantenkring kan aanvullen. Voldoende arbeidsterrein ontstond voor specialisten op het gebied van winkelinrichting en beheer, administratie, bedrijfseconomische voorlichting, juridische adviezen enz. Tevens kreeg men hierdoor contacten hoger in de bedrijfskolom, waardoor een meer rechtstreeks beroep op de vermogensmarkt mogelijk werd.

Verschillen tussen beide vormen zijn o.m., dat het grootwinkelbedrijf strakker (meer hiërarchisch) is georganiseerd, daardoor gelijkvormiger in haar onderste geledingen kan reageren en „gehoorzamer” is. Hiertoe is een volledig organisatie-apparaat noodzakelijk. Bij het vrijwillig filiaalbedrijf werkt men met zelfstandige ondernemers, waardoor minder gelijkvormig in haar onderste geledingen kan worden gereageerd, men minder „gehoorzaam” is maar meer aangepast aan de plaatselijke omstandigheden en waar de persoonlijke spirit van de ondernemer van grote waarde is. Minder bureaucratische organisatie is nodig, doch meer overleg tussen de verschillende organen.

Beide vormen leidden tot aanzienlijk grotere mogelijkheden dan weleer. Aan de economische drang naar zelfbediening en supermarkets, zoals in een voorgaand artikel geschetst, kon hierdoor worden voldaan. De laatste jaren doet zich hierbij een nieuw facet voor. De steeds groter wordende bevolkingsagglomeraties veroorzaakten dat de oude stadscentra — veelal met beperkte verwerkingsmogelijkheden van het verkeer — haar functie moeten gaan delen met sub-cities in de buitenwijken. De gelijkmatigheidstendens en de afstand spelen hierbij een rol. De straal, waarbinnen de sub-city rendabel is, omvat een stadsgedeelte, dan wel een nieuwe wijk en de omliggende gemeenten. Hierbij speelt de frequentie van behoefte aan verbruiks- of keuzegoederen een rol. Laatstgenoemde naam is in de literatuur geïntroduceerd op grond van het feit, dat de consument een keuze wenst te maken uit verschillende mogelijkheden en typen alvorens tot definitieve koop

over te gaan. Via reclamemedia tracht men thans de keuze van de consument zodanig thuis reeds te beïnvloeden, dat hij niet meer later gaat kiezen, doch direct rechtstreeks een bepaald merk koopt. Hierdoor komt een aantal van deze goederen als koelkasten e.d. in de sfeer van merkartikelen evenals jams, zalm en vermicelli.

De city-ontwikkeling ging gepaard met groeiziekten. De sub-cities waren niet exact aangeduid maar ontwikkelden zich; vele wijken werden overgangsvormen. In de oorspronkelijke cities domineerden de warenhuizen; gezien de verlegging van terrein moesten deze zich ook in de sub-cities vestigen. Oorspronkelijk deden deze wel iets in levensmiddelen; in de sub-cities ging men deze sector verder ontwikkelen.

Eenzijds beperkte dit het omzetrisico in de groeiende nieuwe wijken en hielp dit mede de aanloopkosten te dekken. Anderzijds was men wel hertoe genooddaakt als defensie tegen de supermarkets uit de levensmiddelensector, waarvan het assortiment steeds uitgebreider werd. Kenmerk voor laatstgenoemde bedrijven bleef echter het standaardisatie-ideaal (geen „levensmiddelen”, doch verpakte artikelen) en de omzetsnelheid. Zij worden beperkt in hun omzet, doordat deze zaken dienen ter dekking van de dagelijkse behoefte van de huisvrouw en derhalve niet te ver uit haar omgeving mogen zijn gevestigd; vandaar de aanduiding wijkzaken. Verschil met de Verenigde Staten wordt onder meer gevormd door beperkte afstanden, minder beschikbare grond en minder autobezit.

In de sub-cities kwamen deze wijkwinkels echter tot een andere ontwikkeling. De binding met de directe omgeving verviel. De minimum grens was derhalve niet meer aanwezig. Men kon de maximum grens opvoeren mede onder drang van de grote investeringen. In plaats van de klant, die verschillende keren per week komt, komt in deze zaken de klant meestal één keer per week afgezien van verandering. Hierdoor moeten de supermarkets zich in de sub-cities ontwikkelen tot centrale verkoopplaatsen, evenals de warenhuizen.

In tegenstelling tot de warenhuizen komen deze supermarkets vrijwel alle uit de levensmiddelensector voort en dragen het karakter hier nog van, t.w. verkoop van verpakte eenheden en slechts van artikelen met hoge omzetsnelheid. Deze beide voorwaarden zijn dwingend noodzakelijk voor de wijkwinkels, willen deze rendabel zijn. Meestal behoren deze sub-city-supermarkets tot dezelfde ondernemingen als de wijkwinkels en volgen hetzelfde principe. In principe is de omzetsnelheid van gebruiksgoederen te laag voor deze zaken, zodat deze vrijwel niet hier werden aangetroffen.

Vanwaar echter thans de golf van deze artikelen in de levensmiddelenbranche en wat zijn de gevolgen? Een analyse hiervan is belangrijk, doch tevens moeilijk, omdat wij thans midden in deze ontwikkelingsfase staan. Men dient hierbij in aanmerking te nemen, dat wij thans alweer een fase verder zijn ten aanzien van de nieuwe woonwijken. Vele van deze wijken zijn thans gereed gekomen, het economisch leven stabiliseert zich hier, de toevloed van nieuwe bewoners is in deze wijken en ook in

¹⁾ Zie „E.-S.B.” van 13 maart 1963.

vele stads- en dorpscentra gestopt. Hiermede is de wedstrijd van de detailhandel om zoveel mogelijk nieuwe klanten te verwerven eveneens geëindigd. In de plaats hiervan komt de strijd om het „behoud” van de klanten.

Deze strijd heeft een geheel ander karakter. Indien alles overeenkomstig de planning ware gegaan zou dit slechts tot redelijke concurrentieverhoudingen aanleiding geven. Echter, bij de planning van deze gereedgekomen wijken was de zich ontwikkelende branchevervaging nog niet bekend, waardoor reeds de oorspronkelijke branche-indeling sterk werd aangetast. Bovendien was toen nog niet bekend de invloed en omvang van de grote zelfbedieningszaken, superettes en supermarkets met hun uitgebreid assortiment.

Ook zijn vele wijken in een ontwikkeling naar sub-cities blijven steken, evenals de daarin gevestigde winkels, welke te groot zijn voor wijkwinkel, doch te klein voor supermarkt. Hierbij kan het te groot zijn voor wijkwinkel wel eens fnuikend zijn. Echter, er ontstonden kennelijk ook te veel sub-city-centra's, in het bijzonder in de randstad Holland.

Hierbij speelde vaak het statusprincipe een grote rol; vele gemeenten meenden de aangewezen figuur te zijn voor het vestigen van een shopping-centrum, resp. sub-city voor de eigen en de omliggende gemeenten. Zij ontwierpen grootse projecten, hetgeen echter ook andere gemeenten deden, welke redelijkerwijze binnen het rayon van eerstgenoemde lagen. Anderzijds verlangde de status van verschillende grootbedrijven, dat zij zich vertoonden in de vorm van grote complexen in de verschillende centra. Kortom, alle vorenvermelde factoren zijn van invloed bij het huidige „leven in de levensmiddelenbranche”.

Leven in de levensmiddelenbranche.

In het voorgaande heb ik getracht de ontwikkeling te schetsen van de detailhandel van voor de tweede wereldoorlog naar nu en enkele factoren aan te geven welke hierbij van invloed zijn geweest. Tot slot wil ik trachten enige facetten van de jongste ontwikkeling te analyseren.

Eén der belangrijkste kenmerken in de jongste ontwikkeling is de verplaatsing van de wedstrijd om de „nieuwe bewoners” als klant te verkrijgen naar de strijd om „het behoud” van deze klanten. Een strijd welke nog verscherpt wordt door de drang de grote investeringen (mede ontstaan door parallelisatie, branchevervaging en supermarktorganisatie, waardoor de oorspronkelijke plannings voorbijgeschoten werden) produktief te maken. In de Verenigde Staten is een dergelijke strijd tussen „giants” reeds langere tijd aan de gang; er bestaan daar echter grote verschillen met Nederland. Van een nadere vergelijking zie ik hier verder af.

De huidige hoogconjunctuur in Nederland leidt ertoe, dat deze strijd om het behoud van de klant in het prijzenveld weinig effect heeft. Men zoekt het derhalve meer in het secundaire vlak zoals service, thuis bezorgen (hetgeen in wezen met zelfbediening in tegenspraak is) en allerlei openlijke of min of meer gecamoufleerde spaarsystemen. Van dit sparen is het een kleine stap naar de markt van

duurzame verbruiksgoederen²⁾. Immers, deze zijn veelal de reden tot sparen.

Deze stap is uit economisch oogpunt echter van grote betekenis. Immers, deze markt is volledig anders opgebouwd dan die van gebruiksgoederen. Op de verbruiksgoederenmarkt is de omzetsnelheid aanzienlijk minder; het zijn veelal artikelen, waarbij een zekere vakkennis noodzakelijk is voor plaatsing, onderhoud, service enz. Anderzijds behoeven deze verkoopplaatsen niet in een zodanig directe omgeving van haar afnemers te zijn gevestigd als voor de wijkwinkels voor de dagelijkse gebruiksartikelen gewent is. Gezien de snelle ontwikkeling ook in deze branche doet zich de vraag voor of ook hierin zich niet meer ondernemers hebben gevestigd dan waaraan behoefte bestaat. Echter afgezien van dit laatste punt is het economisch noodzakelijk, dat de bruto-winst op deze artikelen aanzienlijk hoger is dan op de gebruiksartikelen. Immers, hieruit dienen gedekt te worden het levensonderhoud van de ondernemer, evenredig aan zijn status in de huidige samenleving, alsmede de exploitatiekosten van zijn bedrijf, inclusief de kosten voor aanleg, onderhoud en service en de kosten ter verkrijging van zijn vakkennis. Anders heeft de bedrijfsuitoefening voor de betreffende ondernemer geen nut. Dit bedrag, gedeeld door een kleinere kwantitatieve omzet dan bij de gebruiksgoederen, moet leiden tot een hogere bruto-winstmarge.

Bedrijfseconomisch doet zich hier de interessante vraag voor of parallelisatie van deze branche met de gebruiksgoederensector tot een lagere prijsstelling kan leiden. Hierbij doet zich het probleem voor, enerzijds van de kostenverbijzondering naar de artikelen, anderzijds van de prijzensamenhang. Bij de beslissing zal men zich mede dienen te laten leiden door een differentiële calculatie. Factoren hierbij zijn o.m. de veelal grote investeringen in voorraden en verkooppunten, de lagere omzetsnelheid, een groter controle-apparaat op deze veelal individuele artikelen en in het algemeen het steeds groter worden van het werkerterrein van de leiding en het aftasten van de steeds groter wordende inkoopmarkt.

Een belangrijk facet is hierbij de omloopsnelheid. Immers, de gebruiksgoederenzaken bestrijken naar hun aard een veel kleiner rayon dan de verbruiksgoederenwinkels. Men kan derhalve of deze omzet versplinteren over deze wijkzaken, hetgeen bijzonder kostenverhogend werkt of men kan deze toespitsen op een beperkt aantal zaken. Dit laatste betekent echter, dat gedifferentieerd moet worden in management, reclame, controle, inrichting, organisatie enz. Derhalve een aanzienlijk minder gestroomlijnd management dan waarop men is ingesteld en dat de sterkte uitmaakt, derhalve eveneens een kostenverhogende werking. Indien men dan bedenkt, dat in de volgroeide rayons gevochten moet worden om behoud van de rendabiliteit, heeft vorengenoemde parallelisatie uitgesproken nadelige kanten. Uitdrukkelijk zij hier gesteld, dat vorengenoemde

²⁾ In het volgende korthedshalve aangeduid als verbruiksgoederen. Niet-duurzame consumptiegoederen als gebruiksgoederen.

(I. M.)

§ N.V. SLAVENBURG'S BANK §

overwegingen gelden voor een blijvende (continue) parallelisatie.

Thans doet zich echter in de gebruiksgoederensector de incidentele parallelisatie voor met verbruiksgoederen. Men kan hier immers zeker niet kostenverhogend werken, maar dient het beleid te richten op klantenbinding. Daarvoor zijn de verbruiksgoederen bijzonder geschikt. Immers, de gebruikelijke en voor continue bedrijfsuitoefening noodzakelijke, hogere bruto-winstmarges kunnen incidenteel lager gesteld worden, zodat het vrijkomend deel als het ware incidentele reclame-acties financiert. Een klantenstroom — met naar men hoopt klantenbinding — is hiervan het gevolg, bij voorkeur versterkt door spaarsystemen, liefst op zo lang mogelijke termijn.

Deze handelwijze is te begrijpen uit het oogpunt van de gebruiksgoederensector, ja, zoals hiervoor geschetst, is het haast een bedrijfseconomische noodzaak. Sociaal-economisch zijn hier echter grote nadelen aan verbonden. Het is immers een vorm van dumping met alle daaraan verbonden nadelen. In de verbruiksgoederensector met een relatief geringe kwantitatieve omzet ten aanzien van de gebruiksgoederen, kan het incidenteel overhevelen van een deel van deze kwantiteit naar een andere sector fnuikend zijn. Dit effect wordt nog versterkt, doordat in deze branche als zodanig zich een schifting ontwikkelt tussen meer en minder levensvatbare verkooppunten. Door toevallig en incidenteel ingrijpen uit de gebruiksgoederensfeer wordt deze ontwikkeling doorkruist en zal de weegschaal hierdoor niet altijd naar de beste overslaan.

Door de incidentele acties en vorengenoemde sanering wordt het distributie-apparaat in deze branche bijzonder zwaar aangetast. Weliswaar volgen deze acties elkaar op in verschillende artikelen, doch de bonafide verkoop van deze artikelen heeft veelal in dezelfde branche plaats. Echter zal dit, hierdoor gehavende, distributie-apparaat na de incidentele acties de behoeften van de consument weer volledig dienen op te vangen. Verwacht mag dan evenwel worden, dat dan de conjunctuur minder „hoog” zal zijn

dan thans. Bovendien schiet dan, alleen de markt over ter vervanging van de oude artikelen en de aanvulling voor nieuwe gezinnen. Voor opbouw en herstel zijn dan belangrijke bedragen nodig, hetgeen zal moeten leiden — in minder gunstige tijden — tot hogere marges, minder service e.d., nog afgezien van het gevaar, dat hierdoor een aantal bonafide detaillisten wordt uitgeschakeld, eventueel ten laste van de gemeenschap.

Verdediging uit de sector van het bedrijfsleven door samenwerking onderling en met fabrikanten, is bedrijfseconomisch te begrijpen. Gezien het sociaal-economisch effect hiervan mag ingrijpen van de overheid wenselijk worden geacht. Immers, op de gebruiksartikelenmarkt is beperking moeilijk toe te passen. Ook hier geldt het sneeuwbaaleffect; indien één onderneming dit toepast zullen andere ondernemingen en organisaties wel moeten volgen. Dit geldt ook voor de artikelenrange: van huishoudelijke verbruiksgoederen komt men tot speelgoederen enz., dit alles met de doelstelling: het behouden van de klanten in de gebruiksgoederensector!

Uit het vorenstaande moge nog eens duidelijk het verschil naar voren zijn gekomen tussen enerzijds een continue parallelisatie met sociaal weinig gevaren, doch bedrijfseconomisch kostenverhogende nadelen en anderzijds de incidentele parallelisatie, die weliswaar bedrijfseconomisch voordelig, doch sociaal-economisch zeer gevaarlijk is.

Maatschappelijk is een gezond distributie-apparaat noodzakelijk, al of niet geparalleliseerd, met als hoofdkenmerk een zo economisch mogelijke continue behoeftevoorziening. Dit is zeker een eerste vereiste in de levensmiddelenbranche.

In dit artikel heb ik een aantal facetten en problemen vermeld; er zijn er nog veel meer, bijv. de verticale prijsbinding. Ik hoop enige belangstelling hiervoor te hebben gewekt, opdat deze onderste geleiding van de bedrijfskolom niet tot de economisch „achtergebleven gebieden” zal behoren.

's-Gravenhage.

J. Ch. G. BOS.

Sterftekansen voor mannen aan de frontlinie

In „De Verzekeringsbode” van 11 januari 1963 vestigde Prof. Dr. J. P. van Rooijen de aandacht op een merkwaardige ontwikkeling met betrekking tot de sterfte van mannen, in het bijzonder in de leeftijd tussen 55 en 65 jaar, welke niet alleen sterk afwijkt van die van vrouwen, doch ook ingaat tegen de nog altijd dalende sterftekans in het algemeen ¹⁾. Prof. Van Rooijen drukte de stijging van de sterftekans bij de mannen en de daling bij de vrouwen volgens de sterftetafels 1956-1960 van het C.B.S. uit in percentages van de overeenkomstige kansen volgens de sterftetafels 1951-1955 en stelde de volgende afwijkingen vast:

¹⁾ Was in de periode 1840-1851 de gemiddelde levensduur van mannen bij de geboorte 36,2 jaar en van vrouwen 38,5 jaar, volgens de jongste cijfers (1956-1960) bedroeg deze 71,4 resp. 74,9 jaar. Deze laatste cijfers zijn weer 0,4 jaar voor mannen en 1 jaar voor vrouwen hoger dan over de voorafgaande periode 1951-1955.

TABEL 1.

Stijging (+) en daling (—) van de sterftekansen

Leeftijd (in jaren)	Mannen	Vrouwen
	(in pCt.)	
55	+ 3,5	— 14,9
56	+ 4,3	— 13,7
57	+ 5,5	— 12,5
58	+ 5,1	— 11,4
59	+ 3,3	— 10,8
60	+ 5,7	— 9,3
61	+ 8,1	— 9,6
62	+ 7,0	— 11,3
63	+ 6,7	— 13,1
64	+ 7,0	— 11,5
65	+ 6,3	— 12,9
66	+ 4,9	— 11,3
67	+ 1,3	— 8,0
68	+ 0,4	— 10,4

Als oorzaken van de verhoogde sterftekans voor mannen noemde Dr. L. J. S. de Jonge er, in een artikel in het „Tijdschrift voor sociale geneeskunde” van 4 januari 1963,

twee, die hij tot op zekere hoogte vermijdbaar acht, nl. kanker (longkanker!) en hart- en vaatziekten (deels te wijten aan te weinig lichaamsbeweging). Het is voor ons echter de vraag, of ook niet andere, met name werk-omstandigheden, een rol spelen. De door het C.B.S. ²⁾ per provincie en enkele grote steden berekende percentages overlevenden na 65 jaar uit 100 mannen en vrouwen van gemiddeld 2½-jarigen, welke percentages dus de kans weergeven van 2½-jarige mannen en vrouwen om 67½ jaar te worden, ondersteunen ons vermoeden.

TABEL 2.

	Mannen	Vrouwen
	(pCt.)	
Nederland	72,4	81,5
Groningen	75,0	82,3
Friesland	75,9	81,5
Drenthe	76,2	81,1
Overijssel	74,0	80,9
Gelderland	73,6	80,4
Utrecht	71,1	80,7
Noordholland	70,9	82,4
Zuidholland	72,2	82,7
Zeeland	75,2	81,9
Noordbrabant	72,3	79,6
Limburg	69,5	79,5
Amsterdam	70,0	82,3
Rotterdam	71,1	83,2
's-Gravenhage	71,0	82,9

Wanneer nu het milieu invloed heeft op de sterfte, dan moet het o.i. evenzeer waarschijnlijk worden geacht, dat de werkomstandigheden hierop van invloed zijn en zo zou het met name van belang zijn te weten, welke invloed het beroep heeft op de sterfte. Een tweede vraag is, of de toename van de sterftetekansen voor mannen, gesignaleerd in tabel 1, niet in belangrijke mate betrekking heeft op de mannen „aan de frontlinie”. Waar de „mannen aan de frontlinie” slechts een klein deel uitmaken van de gehele groep mannen waarop de cijfers betrekking hebben, zou dit wel eens kunnen betekenen dat de sterftcijfers voor deze kleine groep véél sterker afwijken dan uit de cijfers van tabel 1 blijkt.

Wie zijn deze mannen „aan de frontlinie”? Globaal genomen zijn dit degenen, die grote verantwoordelijkheden dragen: de leiders van ondernemingen, de hogere bestuursambtenaren, de beoefenaren van vele vrije beroepen. In zijn artikel: „Het Nederlandse sterftepatroon” in „Het Verzekeringsarchief” van januari 1962 spreekt ook Prof. Dr. J. P. van Rooijen als zijn vermoeden uit, dat deze mannen onder een verzwaarde sterftedruk verkeren. Dit vermoeden wordt bevestigd door de ervaring, zowel in de Verenigde Staten als in ons land, dat voor verzekerden, op wier leven grote bedragen zijn verzekerd (de zgn. mammoetverzekeringen), een duidelijk ongunstiger sterftcijfer geldt. Natuurlijk speelt hierbij ook de auto-selectie een rol, doch grote verzekeringen kunnen alleen worden gesloten door degenen, wier middelen dit toelaten, met name dus de hogere functionarissen in het bedrijfsleven en de beoefenaren van de vrije beroepen.

Een andere duidelijke aanwijzing vinden wij in „De Accountant”, het orgaan van het Nederlands Instituut van Accountants, van september 1960 en oktober 1961, waarin gegevens zijn gepubliceerd omtrent de gemiddelde leeftijd bij overlijden van de leden van het N.I.v.A., die

vrijwel zonder uitzondering ook na beëindiging van hun beroepswerkzaamheden tot hun dood lid blijven.

TABEL 3.

Verenigingsjaar	Aantal overledenen	Gemiddelde leeftijd
1949/50	1	68 jr
1950/51	6	62 jr
1951/52	6	62 jr
1952/53	14	67 jr
1953/54	8	62 jr
1954/55	15	60 jr
1955/56	15	63 jr
1956/57	13	65 jr
1957/58	9	68 jr
1958/59	18	66 jr
periode 1949/59	105	64 jaar en 10 maanden
„ 1 maart 1960- 1 juni 1961	14	65 jaar en 1 maand

Stellen wij deze cijfers tegenover de algemene gemiddelde levensduur voor mannen van 0 jaar van 70,6 (1950/52) en 71,4 (1956/60), dan is hier sprake van een duidelijke, ongunstige afwijking van ca. 6 jaar, een afwijking welke waarschijnlijk ook voor andere beroepen in meer of minder sterke mate zal gelden. Nu zou men kunnen opmerken, dat het niet het beroep is, dat de afwijkende sterftetekans bepaalt, doch de persoonlijke instelling en levenshouding van degene die het beroep uitoefent. Het is echter de vraag, of het niet juist deze persoonlijke instelling is, die mede de beroepskeuze en de geschiktheid voor het beroep bepaalt.

Het spreekt vanzelf, dat deze kortere levensduur (al is deze nog niet door officiële cijfers van het C.B.S. bevestigd) belangrijke consequenties meebrengt voor de betrockenen. Zo komt Prof. Dr. J. P. van Rooijen in een inleiding, gehouden op 30 mei 1962 voor het Nederlands Instituut voor Praeventieve Geneeskunde te Leiden, getiteld „Mogelijke demografische, economische en sociale consequenties van het zich wijzigende sterftepatroon”, o.a. tot de conclusie, dat verhoging van de pensioengerechtigde leeftijd, waartoe sommigen op grond van de stijging van de levensduur in het algemeen, een aanbeveling menen te mogen doen (C. P. A. Bakker in „E.-S.B.” van 20 september 1961), zeker voor hogere functionarissen bepaald ongewenst is. De cijfers van tabel 1 wijzen ook o.i. eerder op de wenselijkheid van een vroeger pensioendatum, of op die van meer aandacht voor systemen van geleidelijke pensionering (Mr. R. Straatsma in „E.-S.B.” van 11 mei 1960).

Een andere consequentie is, dat het voor degenen, die in verband met hun aanleg en hun beroep met een kortere levensduur rekening moeten houden (accountants zouden, gezien tabel 3, gemiddeld de pensioendatum van 65 jaar amper halen!), oninteressant is ouderdomspensioenverzekeringen te sluiten en wel 1. omdat de premies berekend zijn op de algemene sterftetabellen die rekening houden met de gemiddeld véél langere levensduur en 2. omdat voor de tot de besproken groepen behorende personen een veel grotere onzekerheid bestaat over de vraag, of het ooit tot pensioenuitkering zal komen en zo ja, omtrent de duur dezer uitkering. De aard dezer beschouwing leent zich er niet toe hier verder in te gaan op het feitelijk gedrag van deze groepen t.a.v. hun gezins- en oudedagsverzorging. Waar immers niemand zekerheid heeft omtrent zijn individuele levenskans, zal hij toch voorzieningen moeten treffen. Dwang, zij het slechts gelegen in een fiscale bevoorzorging van een bepaalde wijze van oudedagsverzorging, nl. in de vorm van pensioen, is dan ook voor deze groepen te verwerpen.

²⁾ C.B.S.: „Sterftetabellen voor Nederland. Afgeleid uit waarnemingen over de periode 1956-1960”. Uitg. W. de Haan N.V., Zeist 1962.

Waar de samenleving een groot belang heeft bij de kleine groep van „mannen aan de frontlinie”, behoort zij bedacht te blijven op de voorwaarden, die de aantrekkelijkheid van de betrokken beroepen in stand houden en zo enigermate tegemoet te komen aan de redelijke verlangens, die in de betrokken groep(en) t.a.v. hun speciale oudedagsvoorziening leven. Dit klemt te meer omdat in het bijzonder de vrije beroepen t.a.v. de mogelijkheden ener bevredigende gezins- en oudedagsverzorging achterliggen bij de functionarissen in het bedrijfsleven, bij de vrije ondernemers en vooral bij de ambtenaren, die ook al vrijstelling genieten van successierecht t.a.v. het weduwen- en wezenpensioen. In dit verband is het merkwaardig te constateren, dat *tezelfder tijd* dat men denkt over welvaart-vaste pensioenen voor ambtenaren, die daarboven nog 20 pCt. van de A.O.W. gaan genieten, van fiscale zijde, na een 20-jarige ingeburgerde en getolereerde praktijk, tegen de toepassing van art. 48 I.B. bij herroeping van de lijfrenteclausule bij kapitaalverzekeringen plotseling bezwaren worden ingebracht. Het moge zijn dat er in de bestaande praktijk sedert kort bepaalde misbruiken zijn binnengeslopen (welke gemakkelijk te ondervangen zijn), doch het is o.i., op grond van de in dit artikel gegeven beschouwing, niet houdbaar de bestaande afkooppraktijk mede als „misbruik” te kenschetsen.

Waar wij de aandacht op hebben willen vestigen, is overigens niet zozeer de financiële situatie waarin de mannen „aan de frontlinie” verkeren, doch het levensperspectief dat zich anders schijnt te ontwikkelen dan op grond van de dalende algemene sterftেকans zou mogen worden verwacht. Ook het levensklimaat van deze groepen is een ander dan dat van de overige bevolkingsgroepen. Meer kennis van de feiten zou er wellicht toe kunnen bijdragen de verschillende, per groep uiteenlopende, problemen die ook voor deze minderheid in ons volk bestaan, scherper te analyseren en nader tot een oplossing te brengen.

Amsterdam.

LOD. S. BEUTH.

GELD- EN KAPITAALMARKT

Geldmarkt.

Nadat in het begin van 1963 de jaarultimo was verwerkt, tonen verschillende cijfers van de weekstaat van De Nederlandsche Bank, waarin zich de gang van zaken op de geldmarkt weerspiegelt, nauwelijks verandering. De fluctuaties in de goud- en deviezenreserves blijven zeer beperkt, de open-marktportefeuille van de Centrale Bank blijft onveranderd en de beweging in de voorschotten in rekening-courant is uiterst klein. Het beloop van de geldmarkt zou derhalve geheel moeten worden bepaald door de golvingen in de bankpapiercirculatie en het door de Schatkist gevoerde kasbeleid. Het doet vreemd aan, dat juist omstreeks het midden van de maand de markt zich verkrapt, hetgeen duidelijk in de gestegen callgeldrente naar voren komt en in een beperkte toeneming van de weekstaatpost der rekening-courantvoorschotten. Op 13 maart werd de rente, vastgesteld door de desbetreffende commissie, met $\frac{1}{2}$ pCt. tot $1\frac{1}{2}$ pCt. verhoogd, doch de marktrente is hierboven gestegen.

Zonder dat men kan zeggen, dat de Minister van Financiën bewust een draineringspolitiek heeft gevoerd, moet toch in het afvloeien van geld naar de Schatkist — van 25 februari tot 11 maart nam het staatssaldo bij De Nederlandsche Bank met f. 281 mln. toe niettegenstaande $\frac{2}{3}$

HET BETERE GENRE VOORJAARS- EN ZOMERREIZEN

	Vertrek	
	Wekelijks v.a.	
3 d. RIJN-AHR-EIFEL (Paasreis 13/4)	"	6/5
3 d. ARDENNEN-LUXEMB. (" 13/4)	"	6/5
4 d. SAUERL.-ATTENDORN (" 12/4)	"	6/5
4-5 d. VIERLANDENTOCHT (" 12/4)	"	6/5
5-6 d. PARIJS-VERSAILLES (" 12/4)	"	22/4
5 d. HARZGEBERGTE-GOSLAR	"	6/5
6 d. ZWARTE WOOD/NECKARDAL	"	6/5
6 d. VOGEZEN-ZWITSERL.-ZW.WOUD	"	6/5
7 d. ZWITSERLAND-BRUNNEN	"	5/5
7 d. DENEMARKEN-ZWEDEN	"	9/6
8 d. BOOTREIS OP DE RIJN	"	4/5
8 d. MAASDAL/EIFEL/RIJN	"	4/5
8 d. ZUID LIMBURG-VALKENBURG	"	5/5
8 d. OOSTENRIJK-ITALIE	"	5/5
8 d. ZWITSERLAND-WILDHAUS	"	14/4
8 d. AUVERGNE-ROCAMADOUR	"	5/5
8 d. HAUTE SAVOIE-ANNECY	"	5/5
10 d. OOSTENR.-SALZKAMMERGUT, enz.	"	24/5
10 d. GARDAMEER-TORBOLE	"	3/5
10 d. GARDAMEER-RIVA-VENETIE	"	11/4
11-12 d. TIROL/VORARLBERG/SALZK.GUT	"	6/5
11 d. ZWITSERLAND-MONTREUX	"	7/5
12 d. ADRIAT.KUST-LIDO DI JESOLO	"	6/5
12 d. LUGANO-PARADISO	"	15/4
12 d. COMOMEER/LAGO MAGGIORE	"	6/5
12 d. ITALIE-MERANO (DOLOMIETEN)	"	5/5
13 d. ITALIAANSE RIVIERA-VARAZZE	"	15/4
14 d. SPAANSE KUST-CALELLA	"	14/4
14 d. ADRIATISCHE KUST-RIMINI	"	5/5
8 d. TSJECHOSLOWAKYE-PRAAG	elke 14 dagen	2/6
9 d. WENEN-SALZ KAMMERGUT	"	18/5
10 d. OOSTENR.-KARINTHIË-VILLACH	"	3/5
10 d. FRANSE RIVIERA-NICE	"	12/4
13 d. SPANJE-MADRID-TOLEDO, enz.	"	15/4
13 d. SCANDINAVIE	"	27/5
14 d. ROME-FLORENCE-PISA, enz.	"	14/4
20 d. GRANADA-SEVILLA-MADRID op 22/4, 6/5 en 9/9	"	
20 d. ROME-NAPELS-CAPRI	15/4, 6/5, 27/5, 26/8, 16/9	
21 d. TURKYE-ISTANBUL-BURSA	21/4, 19/5, 18/8 en 15/9	
25 d. GRIEKENLAND-ATHENE enz.	29/4 en 26/8.	

Met Pasen en Pinksteren speciale 2-daagse reizen v.a. f 45.-

Bij de standplaatsreizen is verlenging met één of meer weken mogelijk, terwijl men, indien gewenst, volkomen vrijheid kan genieten als individuele tourist.

Prima Hotels - Eigen Autocars - Deskundige leiding
ERKEND DOOR DE NEDERLANDSE REISKAMER
Vraagt onze Reisgids, waarin keuze uit meer dan 750 reizen door geheel Europa en alle inlichtingen bij:

Europa Express v.v.

Hoofdkantoor:

ROTTERDAM - SCHIEDAMSEVEST 59 - TEL. 117070 (6 l.)

Kantoren:

Amsterdam - Dam 6 - Telefoon 248174 (8 l.)
Den Haag - Wagenstraat 40 - Telef. 117873-116893
en de plaatselijke Agenten.

van de Staatslening met schatkistpapier was betaald — de oorzaak van de verkrapping worden gezien. Waar van plotseling stijgende belastingontvangsten niets bekend is, meent men de naar de Staat gerichte geldstroom te moeten toeschrijven aan de aankoop van schatkistbiljetten, waarvan het rendement klaarblijkelijk zo aantrekkelijk is, dat men een magere kas riskeert.

Kapitaalmarkt.

In de afgelopen week werd aangekondigd, dat door emissie en introductie nieuw bloed naar de beurs zal worden toegevoerd. Tegenover de vele fusies van ondernemingen, die in de laatste jaren hebben plaatsgevonden en waarbij het totaal ter beurze genoteerde bedrag wel niet verminderde doch het aantal genoteerde fondsen toch een aderlating onderging, betekent dit een welkome aanvulling. De vleeswarenfabriek Homburg te Cuyk doet een beroep van f. 1,1 mln. op de risicoaanvaardende sector. Scholten Foxhol komt met een dubbele emissie, nl. ad f. 3,2 mln. aandelen à 400 pCt. en f. 12,9 mln. 4½ pCt. 15-jarige converteerbare obligaties. Voegt men deze emissies bij de gunstige berichten van onze grote concerns — meer omzet, hogere winst, hoger dividend — dan mag, afgescheiden van de koersontwikkeling, de effectenbezitter niet ontevreden zijn.

De onderhandse leningen van de Staat bij het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds van f. 300 mln. heeft slechts voor de partijen en dan nog een formele betekenis. De machtiging tot het aangaan van leningen, die Minister Zijlstra bij het Parlement heeft aangevraagd, moet als een routine-kwestie worden beschouwd.

Indexcijfers aandelen. (1953 = 100)	28 dec. 1962	H. & L. 1963	8 maart 1963	15 maart 1963
Algemeen	345	366 — 346	359	357
Intern. concerns	464	497 — 463	486	464
Industrie	319	342 — 321	332	329
Scheepvaart	134	153 — 135	151	143
Banken	257	261 — 237	238	237
Handel enz.	150	155 — 149	153	153

Bron: A.N.P.-C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen.

Kon. Petroleum	f. 157	f. 167,70	f. 166,90
Philips G.B.	f. 139	f. 151,80	f. 149,80
Unilever	f. 138,40	f. 144,50	f. 143,60
A.K.U.	401½	439½	445½
Hoogovens, n.r.c.	558	525	523
Kon. Zout-Ketjen, n.r.c.	723	736	743
Zwanenberg-Organon	909¼	835	815
Van Gelder Zn	244	263	255¼
Amsterdamsche Bank	390	360	360
Robeco	f. 208	f. 215	f. 215

New York.

Dow Jones Industrials	652	672	676
-----------------------------	-----	-----	-----

Rentestand.

Langl. staatsobl. a)	4,24	4,22	4,22
Aand.: internationaal a)	3,20	3,15	
lokale a)	3,86	3,83	
Disconto driemaands schatkist- papier	2	1½-1½/8	1½-1½/8

a) Bron: Veertiendaags Beursoverzicht Amsterdamsche Bank.

C. D. JONGMAN.

N.V. v/h NIERSTRASZ

gevestigd te Amsterdam

zoekt een opvolger voor haar oudste

DIRECTEUR

die binnenkort met pensioen zal gaan.

Het betreft hier een functie, die uiteraard hoge eisen stelt aan intelligentie, niveau en formaat; aan organisatie-vermogen en economisch inzicht; aan commerciële en technische zin.

Gedacht wordt aan een man met ervaring in een leidinggevende commerciële functie, en bij voorkeur met ingenieursdiploma Delft.

Eigenhandig geschreven sollicitatie-brieven met alle gegevens die voor een juiste beoordeling noodzakelijk zijn, worden gaarne ingewacht bij de Directie, die strenge discretie waarborgt.

N.V. v/h NIERSTRASZ - POSTBUS 4141- AMSTERDAM

Telkens en telkens blijkt ons weer, hoezeer de nog steeds snel groeiende lezerskring van onze uitgave

deze wegwijzer, speciaal voor de particuliere belegger, wat inhoud, actualiteit en objectiviteit betreft waardeert.

Dit heeft vele redenen: het bevat wekelijks:

- 1e Interessante (hoofd)artikelen, die steeds actuele onderwerpen deskundig behandelen.
- 2e Een uitvoerig en levendig, bijna dynamisch geschreven beursoverzicht, de stemming goed weergevend.
- 3e Door een ieder te hanteren fondsanalyses, volgens een eigen praktisch systeem, enig voor Nederland.
- 4e Een chronique scandaleuse, fair en onderhoudend geschreven en uiterwaard zonder sensatie.
- 5e Een leerzame vragenrubriek, adviezen voor velen inhoudend.
- 6e Gegevens omtrent vele fondsen (ook van incurante) telkens wanneer hieromtrent iets te melden valt.

★

Wij zenden u op uw verzoek gaarne gratis een 2-tal proefnummers ter kennismaking.

Adm. Bel-Bel, Postbus 42, Schiedam.

Koninklijke W. A. Scholten, Foxhol N.V.

gevestigd te Groningen.

Uitgifte

van

nom. f. 3.234.500.- gewone aandelen aan toonder

(desgewenst op naam)

in stukken groot nominaal f 500.-

voor de helft delende in de resultaten van het boekjaar 1962/1963 en ten volle delende in de resultaten van volgende boekjaren

tot de koers van 400 pCt.

uitsluitend voor houders van claimbewijzen van de thans uitstaande preferente aandelen en van de gewone aandelen dragende de nummers 1 t/m 13.900 en 14.001 t/m 23.399 en wel in de verhouding van nom. f 2.000.- uitstaande aandelen op nom. f 500.- nieuw gewoon aandeel.

en van

nom. f. 12.936.000.- 4¹/₂ pCt. 15-jarige in gewone aandelen converteerbare obligatiën*)

in stukken groot nominaal f 500.- aan toonder

tot de koers van 100 pCt.

uitsluitend voor houders van claimbewijzen van de thans uitstaande preferente aandelen en van de gewone aandelen dragende de nummers 1 t/m 13.900 en 14.001 t/m 23.399 en wel in de verhouding van nom. f 500.- uitstaande aandelen op nom. f 500.- obl.

De lening is à pari aflosbaar op 1 April van de jaren 1969 tot en met 1978 en wel in 10 nagenoeg gelijke jaarlijkse termijnen.

Vervroegde gehele of gedeeltelijke aflossing is vanaf 2 April 1965 toegestaan en wel gedurende de periode van 2 april 1965 t/m 31 maart 1973 à 101% en gedurende de verdere looptijd à 101%.

Ondergetekenden berichten, dat zij op

Diensdag, 26 maart 1963,

van des voormiddags 9 uur tot des namiddags 4 uur

de inschrijving openstellen op bovenstaande uitgiften bij haar kantoren te **Amsterdam, Rotterdam, 's-Gravenhage en Groningen**, voor zover aldaar gevestigd, op de voorwaarden van het prospectus van uitgifte d.d. 14 maart 1963

Prospectussen en inschrijvingsbiljetten alsmede - tot een beperkt aantal - exemplaren van de statuten en van het jaarverslag over het boekjaar 1961/62 zijn ten kantore van inschrijving verkrijgbaar.

Amsterdam. 14 maart 1963.
Groningen.

**AMSTERDAMSCH E BANK N.V.
MESDAG & GROENEVELD'S BANK N.V.**

*) Onder voorbehoud, dat de op 18 Maart 1963 te houden algemene vergadering van aandeelhouders aan de uitgifte haar goedkeuring verleent.

Maak gebruik van de rubriek

„VACATURES”

voor het oproepen van sollicitanten voor leidende functies. Het aantal reacties, dat deze annonces ten gevolge hebben, is doorgaans uitermate bevredigend. Begrijpelijk: omdat er bijna geen grote instelling is, die dit blad niet regelmatig ontvangt en waar het niet circuleert!

★

drukwerk binnen 't uur gereed

Formulieren, prijslijsten, briefpapier, folders enz. drukt u in eigen bedrijf in iedere gewenste kleur en hoeveelheid. Geen opslagruimte en geen verspilling bij wijzigingen. Voor snel drukwerk een A·B·DICK kantoordrukmachine. Zeer eenvoudige bediening. Volledige instructie.

Vrijblijvend informatie.

Vrijblijvend demonstratie

A·B·DICK · HOLLAND N.V.
OUDENOORD 111/117 · UTRECHT TEL. 030-22441, POSTBUS 184

Algemene Kunstzijde Unie n.v. Arnhem

Abonneert U op

DE ECONOMIST

Maandblad onder redactie
van

Prof. P. Hennipman,
Prof. A. M. de Jong,
Prof. F. J. de Jong,
Prof. P. B. Kreukniet,
Prof. H. W. Lambers,
Prof. J. Tinbergen,
Prof. G. M. Verrijn Stuart,
Prof. J. Zijlstra.

★

Abonnementsprijs f. 30; voor
studenten f. 15.

★

Abonnementen worden aan-
genomen door de boekhandel
en door uitgevers

DE ERVEN F. BOHN
TE HAARLEM

Voor de bij onze Hoofdafdeling
Verkoop ingedeelde groep **Markt-
onderzoek** vragen wij een

ECONOOM

Een behoorlijk commercieel inzicht,
goede kennis van de moderne talen
en bekendheid met eenvoudige sta-
tistische technieken zijn vereist, het
eerste in het bijzonder voor de sa-
menwerking met de verkoopleiders,
in welk verband voor bepaalde on-
derzoekingen persoonlijke bezoeken
in onze afzetgebieden nodig zullen
zijn.

Ook academici van andere studie-
richtingen met belangstelling voor
het marktonderzoek kunnen solli-
citeren.

Enige jaren ervaring strekken tot
aanbeveling.

Zij die voor deze functie belangstelling
hebben, kunnen zich voor een eerste
orientatie wenden tot onze afdeling Per-
soneelzaken, Velperweg 76 te Arnhem,
onder verwijzing naar deze advertentie
onder nummer 16.

***Maak gebruik van
de rubriek***

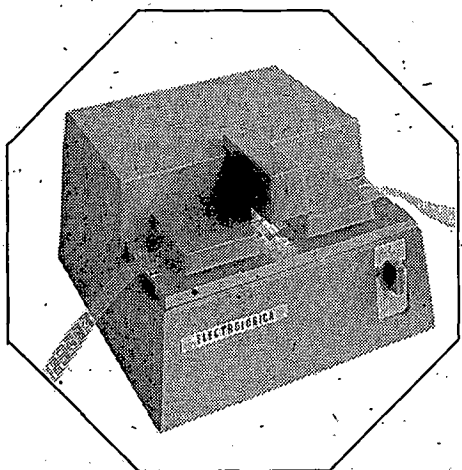
VACATURES

voor het oproepen van sollicitanten voor leidende
functies. Het aantal reacties, dat deze annonces
ten gevolge hebben, is doorgaans uitermate be-
vredigend; begrijpelijk: omdat er bijna geen
grote instelling is, die dit blad niet regelmatig
ontvangt en waar het niet circuleert!

EEN TOEPASSING VAN DE NEDERLANDSE COMPUTER

X1

X1

Met haar nieuwe ponsbandlezer EL 1000 heeft Electrologica een uiterst snel en betrouwbaar invoerorgaan voor haar elektronische reken- en administratiemachine ontwikkeld. Een voorbeeld van zijn nut: Een grote gemeente in ons land legt voor iedere hotelgast ● HET HOTELNUMMER ● DE DAGEN VAN AANKOMST EN VERTREK ● HET LAND VAN HERKOMST in 10 symbolen in ponsband vast. De EL 1000 leest in één seconde de ponsingen voor 80 hotelgasten.

De X1, die in één seconde 15000 optellingen kan uitvoeren, telt het aantal gasten en overnachtingen. Zij rangschikt deze naar landen van herkomst en hotelklassen. Alle telresultaten drukt zij in een staat af.

Een simpel voorbeeld, maar.....
OOK U KUNT VOOR EEN GOEDE BEDRIJFSVOERING NIET ZONDER STATISTIEKEN (ook al hebt u zelf geen X1). PONSBANDEN - DIE WEINIG KOSTEN - WORDEN IN STEEDS MEER ADMINISTRATIES TOEGEPAST.

De EL 1000 leest in een seconde 1000 symbolen in 5-, 7- of 8-gats ponsband en brengt de op volle snelheid - 2.5 m/sec. - lopende band binnen 2 mm tot stilstand.

KLASSE	I	II	III	IV
1	12	252	2491	44
	88	511	4017	45
2	32	1100	312	91
	66	1830	906	116
3	1	-	3	2
	14	-	6	6
4	3	11	28	2
	13	16	135	7
5	35	115	324	14
	74	318	618	
6	2	14		
	7			

N.V. ELECTROLOGICA

Stadhoudersplantsoen. 214
Postbus 207
's-Gravenhage
tel. 070 - 514641

FRIESLAND

een voorbeeld van geslaagde industrialisatie

Het Noorden komt op! Mede dank zij de grote vondsten aan aardgas en andere minerale rijkdommen, openen zich ongekende perspectieven voor de economische ontwikkeling van het Noorden van Nederland.

Friesland - reeds meer een industriële dan een agrarische provincie - zorgt ervoor daarin zijn aandeel te nemen en zijn bijdrage te leveren.

Inhakend op en aansluitend bij de vele tientallen ondernemingen, die dit gewest een jong industri-

eel gezicht gaven, is er nog plaats voor veelzijdig initiatief.

De industrialisatie-raad der Friese kernen, nauw samenwerkend met het Economisch Technologisch Instituut voor Friesland (ETIF) staat u bij de verkenning der mogelijkheden ten dienste.

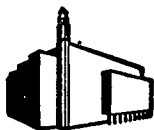
De ondernemer die vooruit kijkt, kijkt naar Friesland.

Dit zijn de 11 kernen: Bergum - Dokkum - Drachten - Harlingen - Heerenveen - Kootstertille (gem. Achtkarspelen) - Leeuwarden - Lemmer - Oosterwolde - Sneek - Wollega.

Friesland kunt u bouwen

Inlichtingen: de Industrialisatie-raad der Friese Kernen, Sophialaan 1, Leeuwarden, tel. (05100) 28144-28145.

GECONSOLIDEERDE MAANDSTAAT (IN GULDENS) PER 28 FEBRUARI 1963

	<i>vorlg jaar *</i>	<i>28/2/1963</i>		<i>vorlg jaar *</i>	<i>28/2/1963</i>
DEBET			CREDIT		
Kas, kassiers en daggeldleningen	f 162.813.075	f 96.559.983	Kapitaal	f 90.010.000	f 90.010.000
Nederlands schatkistpapier	f 573.620.886	f 575.147.898	Reservefonds	f 75.000.000	f 80.000.000
Ander overheidspapier	f 24.992.971	f 82.863.066	Consolidatiereserve deelnemingen	f 15.254.000	f 16.725.000
Wissels	f 45.325.502	f 50.226.327	Leningen opgenomen door dochterondernemingen (en 3% Deposito-obligatiën per 1962 **)	f 139.585.000	f 137.304.000
Bankiers in binnen- en buitenland	f 369.058.969	f 376.655.103	A.B.-renteboekjes	f 255.345.313	f 309.313.796
Effecten en syndicaten	f 103.755.693	f 127.644.544	Deposito's op termijn	f 647.538.605	f 648.219.459
Prolongatiën en voorschotten tegen effecten	f 126.849.896	f 130.489.476	Crediteuren	f 1.422.556.773	f 1.539.649.574
Debiteuren	f 1.313.788.959	f 1.439.696.438	Geaccepteerde wissels	f 31.046.001	f 36.531.561
Deelneming (incl. voorschotten)	f 40.948.046	f 44.606.083	Door derden geaccepteerd	f 250.523	f 482.517
Gebouwen	f 1	f 1	Overlopende saldi en andere rekeningen	f 84.567.783	f 65.653.012
	f 2.761.153.998	f 2.923.888.919		f 2.761.153.998	f 2.923.888.919

* Voor de cijfers 1962 heeft een aanpassing plaatsgevonden aan de wijze van opstelling van de cijfers 1963.

** afgelost per 15 november 1962

AMSTERDAMSCH E BANK

**HOLLANDSCHE SOCIËTEIT
VAN LEVENSVZERKERINGEN N.V.**

A^o 1807

.... meer dan
anderhalve eeuw
levensverzekering

HOOPDKANTOOR
Herengracht 475, Tel. (020) 22 13 22, AMSTERDAM C.

HEAD OFFICE FOR CANADA
Holland Life Building
1130 Bay Street, Tel. WA 5-4511, TORONTO.

DE HAAN, STOL & Co. - accountants

Amsterdam - Museumplein 10

zoeken contact met een

JONG ACCOUNTANT

die bereid en in staat is zich te belasten met het geven van adviezen omtrent

ADMINISTRATIEF-ORGANISATORISCHE
vraagstukken, de

ADMINISTRATIEVE AUTOMATISERING
daaronder begrepen.

Het Bestuur van de Stichting Algemeen Streekziekenhuis West-Friesland roept op sollicitanten voor de functie van

ECONOOM

aan het nieuw te bouwen streekziekenhuis (± 160 bedden) te Hoorn.

Aangezien het de bedoeling is dat deze funktionaris de bouwperiode geheel meemaakt, is spoedige indiensttreding gewenst. Bij gebleken geschiktheid zal opnemings in de direktie van het ziekenhuis t.z.t. worden overwogen.

Sollicitaties, liefst binnen 14 dagen na heden, te richten aan de Sekretaris der Stichting, Mr. D.H. Buiskool, Gouw 7 te Hoorn.

CENTRAAL BEHEER

VERZEKERING EN DIENSTVERLENING

ten behoeve van het bedrijfsleven

WET-RISICO

bedrijfs-w.a.-verzekering, motorrijtuigverzekering, ongevallenverzekering voor inzittenden van automobielen.

BRAND-RISICO

brand- en bedrijfsschadeverzekering van industriële en andere objecten.

MOLEST-RISICO

verzekering tegen oorlogsschade, stormschade en andere risico's.

VERVOER-RISICO

transportverzekering van goederenzendingen in binnen- en buitenland.

PENSIOEN-RISICO

collectieve ouderdoms-, weduwen-, wezen- en invaliditeitsverzekering.

VERENIGING VOOR CENTRALE ELEKTRONISCHE ADMINISTRATIE - C.E.A.

loon-, voorraad-, debiteuren-administratie, facturering enz. met behulp van elektronische apparatuur.

De bij Centraal Beheer aangesloten verenigingen werken op zuiver onderlinge grondslag.

Het lidmaatschap kan u een belangrijke besparing op de kosten opleveren.

**CENTRAAL BEHEER BELAST ZICH
OOK MET DE ADMINISTRATIE VAN
ONDERNEMINGSPENSIOENFONDSEN**

STELT U VOOR
HET VERKRIJGEN
VAN INLICHTINGEN
IN VERBINDING MET:

CENTRAAL
C.B.
BEHEER

BOS EN LOMMER-
PLANTSOEN 1,
AMSTERDAM-W.
TEL. 134971
POSTBUS 8400